

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Földrajz és Turizmus Tanszék

**AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ OKOZTA CSALÁDEGYESÍTŐ
UTAZÁSOK VIZSGÁLATA, A MUNKÁCSI JÁRÁS GORONDI,
MUNKÁCSI ÉS NAGYLUCSKAI KISTÉRSÉGEINEK LAKOSSÁGA
KÖRÉBEN**

Készítette: Kovács Katalin
IV. évfolyamos turizmus
szakos hallgató

Témavezető: Dr. Sass Enikő
(PhD, a Földrajz és Turizmus Tanszék docense)

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	3
1. A TURIZMUSRA HATÓ NEGATÍV TÉNYEZŐK	5
1.1. Gazdasági válságok	6
1.2. Természeti katasztrófák.....	6
1.3. Járványok	8
1.4. Terrortámadások.....	9
1.5. Katonai konfliktusok, háborúk	9
1.5.1. Példák a háborús országok idegenforgalmára	10
1.5.2. A délszláv háború hatása a turizmusra	12
2. UKRAJNA TURIZMUSÁRA HATÓ NEGATÍV TÉNYEZŐK BEMUTATÁSA	14
2.1. Gazdasági válságok.....	14
2.2. Covid-19 és más járványok.....	15
2.3. A kelet-ukrajnai konfliktustól az orosz-ukrán háborúig.....	15
3. A VFR TURIZMUS ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA	20
3.1 VFR turizmus definíciós megközelítései	20
3.2. A VFR turizmus jellemzői.....	21
3.3. A VFR turizmus és a migráció kapcsolata.....	22
4. A KUTATÁS CÉLTERÜLETEINEK BEMUTATÁSA: A GORONDI, MUNKÁCSI ÉS NAGYLUCSKAI KISTÉRSÉGEK.....	24
4.1. Földrajzi lehatárolás, jellegzetességek	24
4.2. A kistérségek történelmi áttekintése	26
4.3. Népességi eloszlásaik.....	27
5. KUTATÁSI MÓDSZEREK	29
6. AZ OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ OKOZTA CSALÁDEGYESÍTŐ UTAZÁSOK VIZSGÁLATA A MUNKÁCSI JÁRÁS GORONDI, MUNKÁCSI ÉS NAGYLUCSKAI KISTÉRSÉGEINEK LAKOSSÁGA KÖRÉBEN	30
6.1. Az adatközlők szocio-demográfiai jellemzői.....	30
6.2. Az orosz-ukrán háború migrációs hatásai	32
6.3. Az orosz-ukrán háború turisztikai hatásai.....	33
6.4. Utazási szokások változása a háború hatására	40
KÖVETKEZTETÉSEK.....	50
IRODALOMJEGYZÉK	52

BEVEZETÉS

Az erőszak és a konfliktusok nem új keletű dolgok, mégis előfordulása egyre gyakoribb. Szinte minden évtizedben értesülhetünk különböző hírfolyamokból kisebb-nagyobb összetűzésekről, emberek okozta terrortámadásokról, sőt országok között dúló háborúkról is, amelyek minden fél számára jelentős veszteségeket okoznak. Sajnálatos módon országunk is megtapasztalhatta a háborút, annak hatását és következményeit, amikor is 2022. február 24-én Oroszország mozgósította haderejét és támadást indított Ukrajna ellen.

A jelenlegi háborús helyzethez kötődően tanulmányom témájául *Az orosz-ukrán háború okozta családegyesítő utazások vizsgálata, a Munkácsi járás Gorondi, Munkácsi és Nagylucskai kistérségeinek lakossága körében* választottam. A téma kutatása és aktualitása egyértelmű, hiszen a 2022. február 24-e óta tartó orosz-ukrán háború még ma is lezáratlan. Azóta is hatással van az országra, annak gazdaságára és az országban élő lakosok életére is, hiszen a háború kitörését követően, az ukrainai lakosok egy része külföldre, vagy a biztonságosabbnak vélt nyugati megyékbe menekült, míg a másik része vagy a fronton harcol, vagy maradt otthonában, ahol a meglévő munkahelyén próbál helytállni. A háború a turizmusszektorra sem hagyta érintetlenül, a külföldről érkező nemzetközi turizmus a háborús helyzet miatt megszűnt az országban, valamint a belföldi turisták száma is nagymértékben lecsökkent. A turizmus és a helyi lakosság által végzett utazások azonban nem szűntek meg teljesen. Kárpátalján élve tapasztalom, hogy a megyét látogatják Ukrajna más megyéiből érkező turisták, a helyi lakosok részéről pedig észrevehető, hogy több külföldi utazáson vesznek részt a kialakult kényszerhelyzet következtében, mint az orosz-ukrán háború előtt. Az utazások fő oka, amint az már az előző év során végzett kutatásomból is kiderült, a családtagok, barátok, rokonok látogatása, mely motiváció összefüggésbe hozható a VFR turizmussal.

Kutatási helyszínválasztásomat az indokolja, hogy jómagam a Nagylucskai kistérségben élek, ezenkívül számos ismerősöm él a hozzám közel eső két kutatási célterületen a Munkácsi és Gorondi kistérségben, ahol a háború bár nem ölt olyan nagy formát, mint a belső ukrainai megyékben, mégis minden nap érezhető annak hatása, és megfigyelhető, hogy az itthon helytálló lakosok látogatják külföldön rekedt szeretteiket, épp ezért találtam megfelelőnek e közegeket a vizsgálat elvégzéséhez.

Tanulmányom célja, megvizsgálni, hogy nemzetközi viszonylatban a különböző háborúk, mint negatív környezeti tényezők, milyen hatásokat gyakoroltak az idegenforgalomra, illetve a jelenlegi orosz-ukrán háborúnak milyen hatásai figyelhetők meg Ukrajnában, és azon belül Kárpátalján. A kutatásom céljához tartozik még felmérni, hogy milyen elsődleges és másodlagos motivációval rendelkeznek azon Munkácsi, Nagylucskai, és Gorondi kistérségben élő lakosok, akik a háborús idők alatt családegyesítő/látogató utazásokon vettek/vesznek részt. Megvizsgálni, hogy ezen családok látogatásai során végeznek-e valamilyen konkrét

szabadidős és/vagy turisztikai tevékenységet, látogatnak-e turisztikailag frekventált létesítményeket, városokat, településeket. Felmérni milyen utazási eszközöket, szállás- és étkezési lehetőségeket vesznek igénybe utazásaik során, s ezekre a szolgáltatásokra mennyit költenek stb. A jövőre való tekintettel továbbá fontosnak tartom megvizsgálni, hogy milyen arányban rendelkeznek az adatközlők második otthonnal a meglátogatott országban, illetve milyen arányban rendelkeznek letelepedési vagy visszatérési szándékkal. Ugyancsak a célkitűzéseim közé tartozik, hogy meghatározzam a háborús idők alatt végzett utazások fő ismérveit és fogalmait, valamint megvizsgáljam, hogy milyen kapcsolatok mutathatók ki az adatközlők által végzett, feltételezésem szerint családegyesítő utazások és a VFR turizmus között. Végül pedig megvizsgálni, hogy a háború kitörése óta miben változott legnagyobb mértékben az érintett településeken élő lakosok utazási magatartása a háború előtti időszakban végzett utazásaikhoz képest.

A célok elérése érdekében különböző feladatokat végeztem el. A tanulmány első 4 fejezetében szakirodalom feldolgozásával foglalkoztam. Ismertetem a turizmusra ható negatív tényezőket globális és Ukrajnai viszonylatba. Ez utóbbi esetében főként a gazdasági válságokra, a Covid-19-re és más járványokra, valamint az orosz-ukrán háborúra, annak előzményeire, illetve következményeire fókuszáltam. Ezen kívül a különböző szakirodalmi feldolgozások segítségével általánosan ismertettem a VFR turizmust. Általánosan ismertettem továbbá a kutatás célterületét képező kistérségeket, azok földrajzi elhelyezkedését, történelmét. A kutatási módszerek ismertetése után, a hatodik fejezetben a lakosság körében végzett, a háború és turizmus közötti kapcsolatot vizsgáló felmérés eredményeit mutatom be. Ennek során többek között összehasonlítom a lakosság háborút megelőző utazási szokásait a jelenleg végzetekkel. Az elvégzett kutatás eredményeként meghatározom a családegyesítő utazások ismervét, annak fogalmát. A meghatározott feladatokat elsősorban különböző nemzetközi és hazai szakirodalom, újságcikkek, Internetes források, valamint az adott kutatáshoz összeállított online kérdőív segítségével végeztem el.

1. A TURIZMUSRA HATÓ NEGATÍV TÉNYEZŐK

Napjainkban a turizmus a világgazdaság azon ágazata, mely a leggyorsabban fejlődik. Minden országnál megfigyelhetjük, hogy bizonyos fejlesztéseket hajtanak végre, ugyanis a turistamozgás rengeteg kedvező hatással rendelkezik: politikai gazdasági, társadalmi szinten.

Bár régóta ismert tény, hogy a turizmus számos negatív hatást gyakorol a környezetre nézve (például a nagy mennyiségű üvegházhatású gázok képzésével), mégis a hétköznapi emberekben sajnos csak az elmúlt években tudatosult, hiszen most kezd számukra láthatóvá, tapasztalhatóvá válni mindez.

Számos tényező befolyásolhatja egy adott desztináció népszerűségét. A környezet – a természeti szépségek, a növény- és állatvilág – egy terület attraktív tényezője, ami miatt a turisták az adott területre látogathatnak (http://www.vmtt.org.rs/mtn2011/519_529_Muhi_A.pdf, 2023). A remek természeti tényezők mellett, egy adott terület közismertségét befolyásolhatják a különböző kultúrák, épített örökségek, amelyek ugyancsak növelik egy adott terület népszerűségét. Viszont a kedvező környezeti hatások mellett a turizmust a kedvezőtlen jelenségek is jelentősen befolyásolhatják.

Az idegenforgalomra negatív hatást gyakorolnak a külső környezeti események és válságok, melyek jelentősen befolyásolhatják az emberek utazási magatartását. Ilyen tényezők lehetnek például:

- a történelem során fellépő gazdasági/olajválságok;
- a különböző természeti katasztrófák;
- a különféle járványok, betegségek (Covid-19, kanyaró, gyermekláz stb);
- terrortámadások;
- katonai konfliktusok, háborúk.

Magától értetődő, hogy a kedvező környezeti adottságok jelentősen élénkítik a turizmust, míg a negatív tényezők lelassítják annak fejlődését. Általános tapasztalat, hogy a környezeti veszélyek, a hurrikánok, járványok visszatartják az utazókat a választott területtől. Az átlagos turisták inkább a veszélytelen utazásokat részesítik előnyben (Kovács 2021). Ugyanis az utazók többsége nem részesíti előnyben azokat a területeket/országokat, amelyek meglátogatása bizonyos kockázati tényezővel jár, legyen szó akár természeti kockázatról (földrengések, árvizek, hurrikánok), vagy akár emberek okozta veszélyekről (terrortámadások, konfliktusok, háborúk stb.). Ehelyett az emberek többsége inkább olyan területeket látogat meg, melyek biztonságosak, illetve biztosítják számukra a nyugodt pihenést.

1.1. Gazdasági válság

Mint minden más iparág a turizmus is kötődik a gazdasághoz, amelynek következtében függ a gazdaságokban történő változásoktól, mely kihatással van az utazókra is. Ugyanis egy adott célterület meglátogatásánál nélkülözhetetlen szempont az anyagi stabilitás megléte.

A modern idők leghíresebb válsága természetesen az, amelyik jellemző pénzügyi pánikként kezdődött 1929-ben, és a II. Világháború hajnaláig tartott (Murray 2009). Az úgynevezett „fekete pénteken” 1929. október 25-én. a New York-i tőzsde összeomlott, a bankok egymást követően mentek csődbe. Az országoknál társadalmi elégedetlenségekhez, politikai instabilitásokhoz vezetett, így nem meglepő, hogy az utazási motivációt is jelentősen visszavetette.

Az 1973-79 között dúló olajválságok egyaránt kifejtették hatásukat az egész világra. A válság az arab-izraeli háborúhoz volt köthető, ugyanis Szíria és Egyiptom (két jelentős kőolaj-exportáló ország) nem volt hajlandó további kőolajat küldeni, olyan országoknak melyek valamilyen módon támogatták Izraelt. A New York-i tőzsdén zuhanni kezdtek az árak, korlátozásokat vezettek be az autóhasználatra, az embereket a minél kevesebb energia felhasználására buzdították (https://www.netfolio.hu/befektetesi_tippek/valsagtortenelem, 2024). Mindezek következtében az idegenforgalom jelentős károkat szenvedett el, hiszen a megdrágult energiaárak jelentősen megnehezítették a közlekedési eszközök igénybevételét.

A turisztikai szektort ugyancsak nagymértékben sújtotta a 2008-2009-es világgazdasági válság. Az éves nemzetközi turistaérkezés 935 millióról – 896 millióra csökkent, ami a turisztikai szektorban 4,2%-os visszaesést jelentett. Ugyanakkor pozitívként fogható fel, hogy 2010-től a turizmus újra folyamatos növekedést produkált. A válságnak pozitív hozadéka is volt, mivel – a luxusutazásoktól eltekintve – a külföldi nyaralásokra kevesebb pénz jutott, így megerősödött a belföldi turizmus (Ernest et al. 2018).

1.2. Természeti katasztrófák

A turizmus és a természeti környezet szoros összefüggést mutat. Ahhoz, hogy egy terület idegenforgalmi központtá váljon sok esetben rendelkeznie kell vonzó természeti adottságokkal. Ilyenek lehetnek: a kedvező éghajlat, a víz, a földfelszín, a tiszta légkör, illetve a gazdag élővilágot is ide sorolhatjuk.

A turizmus érintettjei sokszor szembesülnek az éghajlat, a talaj, növény- és állatvilág nemkívánatos oldalával, hiszen egy váratlan időjárási helyzet és annak következménye (árvíz, cunami) negatívan hathat az adott térség turizmusára (Michalkó 2016).

A folyamatosan alakuló éghajlati viszonyok kedvezőtlen hatásokat hordoznak magukban. Ezen változások kihatással vannak az idegenforgalomra, elsősorban a turisztikai

szezonok terjedelmére. A növekvő átlaghőmérsékletnek köszönhetően, az üdülőközpontok, hogy fenntarthassák működésüket, különböző beruházásokat kell megvalósítaniuk, amelyek kihatnak a kereslet alakulására is.

Az éghajlati változások mellett, ugyancsak jelentős ráhatása van az idegenforgalomra a természeti katasztrófáknak, amelyek az utóbbi időben egyre gyakrabban fordulnak elő. Ezen katasztrófák közül szeretnék kiemelni néhány fontosabbat, melyek a közelmúltban jelentős nyomot hagytak az emberiség életében.

2004-ben bekövetkezett az indiai-óceáni cunami, amely végigsöpört dél-ázsia és Afrika partvidékein, több mint 230 ezer áldozatot követelt. Szintén 2004-ben a Jane nevet viselő hurrikán is nagy pusztítást végzett a Karibi térségben és az USA partvidékein, ezen katasztrófa következtében 3035 ember hunyt el. Egy év elteltével újabb hurrikán sújtotta az USA területét, amely a Katrina nevet viselte, mely 1800 ember életébe került. 2012-ben pedig a Sandy hurrikán csapott le, 200 áldozatot követelve Kandában illetve az USA partvidékein. Azonban hasonló természeti csapásokra a közelmúltban is volt példa, hiszen 2023-ban Törökországot 4,1-es erősségű földrengés rázta meg, melyben közel 50 ezer ember hunyt el.

Általánosan elmondhatjuk, hogy minél több természeti katasztrófa fordul elő egy adott országban/régióban, annál inkább visszaesik a nemzetközi turistaérkezések száma. A területről a médiákban megjelenő image elijesztheti a turistákat (Dávid – Baros 2006). Ezt a jelenséget annak tudhatjuk be, hogy a legtöbb turista olyan úti célt választ ki magának, melynél nem érez fenyegetettséget, ha pedig tudomása van arról, hogy egy adott területen nagy számban fordulnak elő veszélyeztető természeti tényezők, leggyakrabban más desztináció után néz, ez általában hatással van egy adott országok idegenforgalmára. Ám akadnak olyan esetek is, amikor egy esetleges természeti katasztrófa bekövetkezte nem befolyásolja az adott ország turisztikai vonzerejét. Erre kiváló példa a már említett 2023-as Törökországi földrengés, amikor az emberek nem mondták le utazásaikat, ugyanis tisztában voltak azzal, hogy a földrengéstől úti céljuk távol esik. Így nem éreztek visszaesést a keresletben a törökországi nyaralóprogramokat és körutazásokat szervező utazási irodák (<https://turizmus.com/utazas-kozlekedes/a-foldrenges-nem-csokkentette-a-torokorszagi-utazasok-nepszeruseget-1185298>, 2024).

Végezetül meg kell említenünk, hogy az idegenforgalom képes előnyt kovácsolni, olyan szélsőséges helyzetekből, mint amilyenek a természeti katasztrófák, ugyanis a turizmus rendelkezik egy olyan ágazattal, amely kifejezetten az ilyen helyekre tervez túrákat, ahol az érdeklődők megtekinthetik, hogy milyen változásokon ment keresztül egy adott terület a katasztrófa következtében. Ezt a turizmusformát katasztrófaturizmusnak nevezzük. A katasztrófaturizmuson tehát a mindennapjainkban zajló természeti csapások közvetlen és elsődlegesen nem karitatív szándékkal való megtekintését értjük (Palanca 2012).

1.3. Járványok

A saját bőrünkön keresztül tapasztalhattuk meg az elmúlt évek során a járványok hatását, eredményeit, melyek kihatással voltak mindennapjainkra. A járványok és pandémiák azonban nem újkeletű jelenségek. A járvány kifejezést akkor használjuk, ha egy bizonyos fertőző betegség korlátozott területen és időszakban fordul elő, ami nem ritka (<https://www.sterillium.info/hu-hu/stories-hub/the-history-of-pandemics>, 2022).

A történelem során nem egyszer találkozhattunk előtörő betegségekkel/járványokkal: lepra, pestis, himlő, malária, vagy akár az influenza, melyek a még alacsony színvonalú orvoslásnak köszönhetően, a ma már nagyrészt orvosolható betegségek, több évtizedeken keresztül pusztították az embereket világszerte.

Később is találkozhattunk járványokkal. Az 1900-as években, megjelent a spanyolnátha, az emberiség több mint 40%-a betegedett meg, és több mint 50 millió áldozatot követelt. 1957-ben az ázsiai influenza bukkant fel, világszerte 2 millióan haltak bele. 1976-ban újra világméretű járvány ütötte fel a fejét, a sertésinfluenza. 1997-99 között pedig emberek százai haltak bele az úgynevezett madárinfluenzába. 2002-ben megjelenik a SARS. 2017-ben szintén szembe találkozhattunk egy újabb betegséggel a kanyaróval, ugyancsak több országot sújtott a gyermekláz, ám ami talán a leginkább megmaradt az emlékezetünkben az a 2019 decemberében kitörő Covid-19.

A folyamatosan növekvő megbetegedéseknek köszönhetően korlátozások léptek életbe, amelyek egy idő után beleépültek az emberek mindennapjaiba. Ezen korlátozások az idegenforgalmat is érintették. Az éttermek, kávézók, szálláshelyek vendégforgalma visszaesett, a nagyobb eseményeket (fesztiválokat, rendezvényeket) elhalasztották, vagy sok esetben el is törölték. A szolgáltató szektor, különösen az utazással kapcsolatos iparágak, éttermek, légitársaságok, szállodák és turisztikai látványosságok komoly hátrányt szenvednek (Péter 2022).

Jelentős mélypontra kerül az idegenforgalom. A turisztikai kereslet megváltozott. Ahhoz, hogy a létesítmények fenntarthassák működésüket, igyekeztek csökkenteni kiadásait, ezt sok esetben alkalmazottjaik elbocsátásával oldották meg. Így amellet, hogy a járvány visszavetette a gazdaságot, munkanélküliséget is eredményezett. Csökkent a nemzetközi turistaérkezés (730 millióval kevesebb), ilyen szintű visszaesés a 2009-es gazdasági válság óta nem volt tapasztalható. Korábbi számítások alapján arra a következtetésre jutottak, hogy 2020 végétől (2023 közepére) 2 és fél év alatt állhat helyre majd a 2019 előtti szint (<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.5>, 2023). Ugyanakkor az idegenforgalomnak ekkora mértékű kárt időbe telik helyreállítani, így mindössze a 2023-as év végére tudta a világiárvány előtti szint csaknem 90% visszaállítani.

1.4. Terrortámadások

Amikor terrorizmusról beszélünk, globális szintű problémáról van szó. Az utóbbi időkben egyre ismertebbé vált maga a terrorizmus kifejezés. A Global Terrorism Database (GTD) által meghatározott terroristatámadás fogalma: „olyan ténylegesen végrehajtott erőszak, vagy azzal való fenyegetés, melyet nem állami szereplők hajtanak végre, hogy elérjék a politikai, gazdasági, vallási, vagy társadalmi céljaikat, a félelmet, a kényszert vagy a megfélemlítést felhasználva.” (Ritecz 2018).

Gyakran hallhatunk hírforrásokban, olyan esetekről, amikor arról számolnak be, hogy egyes országokban a helyi emberek terrorcselekmények áldozatává válnak, sőt találkozhatunk, olyan esetekkel is, hogy egy külföldi turista szenved el hasonló atrocitásokat. Rengeteg ország küzd ezzel a nehézséggel. Vannak ismertebb, illetve vannak kevésbé ismert országok. Ilyenek: Irán, Irak, Szíria, Mianmar, Afganisztán, Egyiptom, sőt még Törökországban is van rá példa.

A terrorcselekmények sajnos nem szűkíthetők le egy adott térségre, ugyanis vannak olyan személyek az adott országokon kívül is, akik akár interneten keresztül is oszthatják ezen szélsőséges nézeteket. Több külföldi állampolgár (spanyolok, britek, franciák) csatlakoztak például egy úgynevezett dzsihadista mozgalomhoz, mellyel részesei lettek az egyik legnagyobb terrorszervezetnek, az ISIS-nek.

Általánosan elmondhatjuk, hogy ezen cselekmények hosszabb-rövidebb ideig kihatással vannak az országok idegenforgalmára. A negatív események a turisták fogyasztói szokásaiban és magatartásában jelentős változásokat idézhetnek elő, amely a bizalom megrendülését vonja maga után a turisztikai desztinációkkal, szolgáltatókkal szemben (Marton et al. 2018). Így egyértelmű, hogy minél gyakrabban fordul elő egy adott országnál terrorcselekmény, annál inkább csökken az adott országba látogatók száma.

1.5. Katonai konfliktusok

A háborúk az államok megjelenésével együtt jöttek létre. A legtöbbször a kiváltó ok egy terület megszerzése, máskor a gazdasági lehetőségek is közrejátszanak. Vannak olyan konfliktusok, melyeket lezártnak tekintenek egy békeszerződéssel, míg ezzel ellentétben vannak olyan esetek, melyeket nem tudnak ténylegesen lezárni. Ilyen esetekben az államok között egy úgynevezett befagyott konfliktus (elhidegülés) jelentkezik.

Olyan konfliktusok, amelyeknek katonai eszkalálódása ugyan megszűnt, de nem került sor azok katonai és politikai lezárására. Ilyen esetekben gyakran csak tűzszüneti megállapodást kötnek a felek, amelyet általában nem tartanak be teljes mértékben. Az eszkalálódás viszonylagos megszüntetése nem zárja ki az alacsony intenzitású katonai cselekményeket, és az időnként fellángoló összecsapásokat (Ambrus – Iványi – Robák 2018).

A konfliktusokkal küzdő országok száma a 2000-es évektől folyamatos növekedést mutat. Egyre több ország küzd ezen problémával. Ezzel a folyamatos problémával küzdenek: a Közel keleti országok, Dél- és Észak-Korea, Ciprus és Törökország, illetve ide sorolhatjuk az Ukrajna és Oroszország között dúló harcokat is.

A katonai konfliktusok száma évről-évre csak növekszik, 2019-ben 358 konfliktust figyelt meg a Heidelberg Institut for International Conflict Research kutatóintézet (2020), amelynek több mint fele (196) volt erőszakkal járó konfliktus, ahol gyakran a turisták voltak a támadások célpontjai (Kovács 2021).

A háborúk jelentős negatív hatást gyakorolnak egy adott államra: politikai instabilitást, gazdasági nehézségeket idéznek elő. Emellett a terrortámadásokhoz hasonlóan kihatással van a turisták utazási motivációjára. Az utazási szándékra kihatással van, hogy az utazásra kiválasztott célterületen mennyire erős a kontroll, mennyire érzi magát veszélyeztetve a turista, illetve mennyi erőfeszítésbe kerül megközelíteni ezen konfliktusokkal küzdő területeket.

1.5.1. Példák a háborús országok turizmusára

Sokan úgy gondolják, hogy azokon a területeken, ahol megjelenik a háború, ott a turizmus gyakorlatilag megszűnik létezni. Ez az állítás nem teljesen igaz. A háború és a turizmus nem feltétlenül jelentenek akadályt egymás számára, bár a turistaforgalmat jelentősen lecsökkentheti, mégsem szűnik meg teljesen az érintett területeken. Több kutató figyelmét is felkeltette, a háború és a turizmus kölcsönhatása, azonban ennek ellenére, mai napig nagyon kevés kutatás tárgyát képezi e kérdés.

Hosszú története van annak, hogy az emberek olyan helyekre utaznak, amelyek a halállal és a pusztítással kapcsolatosak. Az ilyen helyekre történő utazások mindig is a turisztikai élmény jelentős részét képezték, különösen zarándoklatok kontextusában: harci helyszínekre, szentek sírjaihoz és hírhedt tettek helyszíneire történő utazásoknál (Piekarz 2007). Ezen turisztikai célpontokkal találkozhatnak azon egyének, akik a turizmus egyik fajtáját, a sötét turizmust, vagy az ahhoz közel álló háborús turizmust veszik igénybe. Bár a két tevékenység nagyban hasonlít egymásra, még sem mondható ugyan annak, hiszen felfedezhetőek minimális különbségek.

A sötét turizmus általában egyfajta gyűjtőnévként használatos a turizmus azon formájára, amely valamilyen módon kapcsolódik a halálhoz, szenvedéshez, tragédiához vagy bűncselekményhez (Gifló 2017).

A sötét turizmushoz hasonlóan sokféle meghatározás létezik arra vonatkozóan, hogy mi is valójában a háborús turizmus. Egyesek azt mondanák, hogy minden olyan országba megy, ahol aktív háború folyik a terület egy részén, míg mások úgy határoznák meg, hogy aktív háborús övezetekbe megy, vagy úgy tekintik, hogy valahol e két magyarázat között helyezkedik el (<https://www.youngpioneertours.com/what-is-war-tourism/>, 2023).

Ilyen motivációból történő utazások már nagyon régóta megfigyelhetők. Észlelhetők voltak, már az angol polgárháborúnál is 1642-49 között, ahol feljegyzések léteztek olyan családokról, akik hosszú utazásokat tettek meg, hogy a csatamezőkön megpróbálják megtalálni elveszett családtagjaik holtestét, ám akadtak olyanok is, akik haszonszerzés céljából tették ugyanezt. Ugyancsak hasonló írásos említés származik néhány civilről, akik az 1746-os cullodeni csatát próbálták figyelemmel kísérni, ám az ellenséges ország katonái lemészárolták őket.

Ezen események mind-mind már akkor bizonyították, hogy az emberi tudat egy része valamilyen oknál fogva, vonzódást érez a sötétebb / elvont dolgok felé, amelyek már akkor megnyilvánultak a mindennapjaikban bűnözés vagy akár egy háború formájában. Az emberek keresték az olyan lehetőségeket, amelyek során átélhették vagy láthatták az erőszak valamilyen változatát, mivel ez egyfajta újdonság/érdekesség volt számukra. Így van ez ma is, az erőszak mutatkozik az irodalomban, filmekben, zenékben, sőt még a tévéműsorokban is, melyeket nap mint nap előszeretettel nézünk. Tehát nem meglepő, hogy pár száz évvel ezelőtt is felkeltette az emberek figyelmét esetlegesen egy háború.

Az amerikai polgárháború is egyike volt azon harcoknak, mely nyomot hagyott a világtörténelemben. Ez a háború 1861-65 között zajlott az USA területén. A konföderációsok 258 ezer, az unionisták pedig 360 ezer főt veszítettek (Olekszandr – Olexandr 2017). Mint ahogyan minden katonai összecsapás ez is megviselte a környezetet, a gazdaságot, és az ott élő embereket is. Ám turisztikai szempontból megfigyelhető volt, egyfajta érdeklődés, amely a külföldi országok lakosai felől érkezett, akadtak emberek, akik olyan utazásokra jelentkeztek, melyek érintették a harci területeket. Ilyen utazást szervezett többek között Thomas Cook is.

Az első célpontok a polgárháborús csatateretek voltak, amelyek a britek piacát szolgálták ki, akik érdeklődtek egy olyan háború színhelyeinek meglátogatása iránt, amelyekről az elmúlt négy évben olvastak az újságokban (<https://emergingcivilwar.com/2019/09/23/civil-war-echoes-thomas-cook/>, 2023). A túrák előtt természetesen Cook felhívta a figyelmet a lehetséges veszélyekre, valamint arra is, hogy a résztvevők láthatnak esetleg olyan dolgokat, amelyek felkavarók lehetnek majd számukra.

Ha a háborúk és a turizmus közötti összefüggéseket keressük, meg kell említenünk az egyik legnagyobb háborút is. A 20. század egyik, ha nem a legnagyobb erőpróbája a második világháború volt. Hatalmas emberveszteséggel járt, lakhatatlan, egyben élhetetlen területek, füstölgő tankok és bombatölcsérek maradtak hátra (Kiss 2020). A harcok számos országot érintettek, egyike volt ezen országoknak Franciaország is, amikor 1940. május 10-én a német hadi erők támadást indítottak ellene. A harcok nem tartottak sokáig. A francia kormány 1 hónap elteltével feladta a küzdelmet.

Bertram M. Gordon (2018) amerikai kutató egy kutatás folyamán rávilágított arra, hogy hogyan is érintette a második világháború Franciaország idegenforgalmát, az ott élő turisták utazásait. Ahogyan azt a kutatása is bebizonyította, a turizmus nem szűnt meg az országban. A háború és a megszállás okozta nehézségek ellenére sok francia civil továbbra is nyaralt. A népfront 1936-os törvénye által elősegítve ez megszilárdította a munkások szabadságának

gyakorlatát, ami a háború utáni turizmus felfutásához vezetett (<https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9781501715877/war-tourism/#bookTabs=1>, 2023). Franciaország turizmusa nem csak megmaradt, gyakorlatilag újjáéledt. Az eddigi utazási célpontok továbbra is vonzók maradtak, sőt az infrastruktúra helyreállítását követően új turisztikai célpontokkal bővültek azon területek, melyeket érintettek a harci események. Ezeket az emlékturizmusnak köszönhetjük. Így lett népszerű például a Maginot vonal erődítmény, amely ma is kedvelt célpont a turisták körében.

Emlékturizmus – az emlékezés új formái, erkölcsi tevékenysége az elkövetett bűncselekmények „emlékhelyeinek” létrehozása, meglátogatása (tragédia helyszíneinek múzeumba rendezése, egyes emlékművek megnyitása, emlékegyüttesek, múzeumok, tragikus eseményeknek szentelt kiállítások, szervezett temetkezések) (Bozhko – Kisliuk 2022).

Az előzőekben felsorolt országok példáján feltételezhetjük, hogy a többi háború által érintett országok is népszerűek lehetnek előbb vagy utóbb a turizmus szempontjából, és igaz ugyan, hogy a háborúk többnyire rettenetes következményekkel járnak, ám minden rosszban van valami jó is. A háborúk tekintetében a turizmus egy olyan jelenséggé válhat a jövőben, mely egyrészt új emlékhelyeket / nevezetességeket generálhat, amelyek népszerűvé tehetik az adott országot. Másrészt hozzájárulhat a helyreállítási költségekhez, hiszen ezen területek fontosak a már felsorolt, háborús turizmus, emlékturizmus, sőtét turizmus szempontjából, és ha ezen lehetőségekkel tudd élni az adott ország, akkor akár visszaszerezheti a háborús kiadásainak egy részét is, amely alapul szolgálhat az infrastruktúra újjáépítéséhez.

1.5.2. A délszláv háború hatása a turizmusra

A balkáni területek mindig is gazdag természeti adottságokkal rendelkező térségek voltak. Talajuk rengeteg nyersanyagokkal rendelkezik, melyeknek köszönhetően gazdasági előnyökhöz juthatnak. Ám megnyerő természeti adottságaik mellett meg kell említenünk színes etnikumát, ugyanis rengeteg nemzetiség fellelhető a térségben, amelyek gazdagítják kulturális sokszínűségét. Az itt élő emberi közösségek élettörténetében végig jelen van a harc, a küzdelem, de a letragikusabban az a délszláv háború tragikus öröksége (Törő 2015).

A délszláv háború az egykori Jugoszlávia területén zajlott, melyet 6 tagköztársasága indított 1991-2001 között. Számos kiváltó indok közül két lényeges emelhető ki. Egyrészt folytonosak voltak a nemzetiségek között dúló kisebb-nagyobb összetűzések, másrészt a háborúskodáshoz még nagyban hozzájárult az itt élő népek (horvátok, szerbek, albánok bosnyákok,) nacionalista nézete. A folyamatos katonai összetűzéseknek, tüntetéseknek egyetlen célja volt a tagköztársaságok függetlenné válása. A hadi cselekmények következményeként végül megalakult: Horvátország, Szerbia, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Macedónia.

Olyan jelentős háborúról beszélünk, mely rengeteg áldozatot követelt. Az egyik legvéresebb háborúnak tartották a második világháborúhoz hasonlóan. A háború következtében

rengeteg lakos kényszerült elhagyni otthonát. Több országba menekültek, köztük Magyarországra is (például Szegedre) és legtöbben úgy gondolták ez az időszak átmeneti lesz. Ezért vállalta több család is hosszú hónapokon át a kétlakiséget; a feleség a gyerekekkel otthon maradt, s látogatta Szegeden vagy másutt lakó férjét. Azután ők is áttelepedtek (Váradi et al. 2013).

A háború az idegenforgalmat sem hagyta érintetlenül. A rendszerváltás, a délszláv polgárháború, a globális recesszió és ezek politikai, gazdasági és társadalmi következményei jelentős hatással voltak Délkelet-Európa és a balkáni térség turisztikai piacára (Smith et al. 2018). A teljes biztonság hiánya félelmet keltett a potenciális fogyasztókban (turistákban). Az addig nagy kedveléssel érkező turisták egymás után mondták le utazásaikat a balkáni térségekből és az azt körülvevő országokból (még Magyarországon is érezhető volt negatív hatása). A történések megviselték az egész turisztikai ágazatot.

A hanyatló szakaszok az egyes békekötési, fegyverszüneti időszakok voltak, amelyeket többször is a konfliktusok kiéleződése követett, ciklikussá téve ezzel a válságot. (https://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/boroslajos.pdf, 2023). Így a bizalom erősítési folyamatok rendszeresen kudarcot vallottak, hiszen az ideiglenesen elért békés szakaszokat, újabb krízishelyzetek váltották fel. A háború végéhez közeledve lassan egyértelművé vált, hogy még hosszú évek lesznek szükségesek ahhoz, hogy újra turisták érkezzenek a térségbe. Ez így is történt. Nagy erőfeszítések árán mára már az újonnan létrejött utódállamok versenyképes idegenforgalmat tudtak kialakítani, nemzetközi turistaérkezéseik helyreálltak és újra kedvelt célpontokká váltak. Ez tanulságul szolgálhat országunk (Ukrajna) számára is. Ha mi is kitartók vagyunk, és átvészeli ezt a nehéz időszakot, idővel talán nálunk is helyreállhat a turisztikai ipar.

2. UKRAJNA TURIZMUSÁRA HATÓ NEGATÍV TÉNYEZŐK

2.1. Gazdasági válságok

A függetlenné vált Ukrajna gazdasági mutatóit vizsgálva, a statisztikákból a változások ütemét kiszámítva elsőre igen dinamikus változást tapasztalhattunk (a 90-es évek első éveinek mély recessziója, majd egy hosszabb depressziós időszak, amit követett az ezredforduló után egy viszonylag jelentős gazdasági fellendülés, majd az évtized közepén, főleg a végén egy újabb lejtmenet) (Molnár et al. 2014).

Országszerte tapasztalhatták meg az emberek a munkanélküliséget, az inflációt, az életszínvonal csökkenését, melyet a lakosság a bizonytalan államnak köszönhetett. Viszont szerencsére ezen időszak után, lassú fejlődés vette kezdetét. A gazdaság stabilizálódni látszott, nőtt a turisztikai érdeklődés az ország iránt, 2004-re pedig a ki- és beutazó turistaérkezések száma kiegyenlítődt.

Egyre jelentősebb szerepet töltött be a turizmus az ország gazdaságában. A foglalkoztatottak száma folyamatos növekedést mutatott. Néhány év leforgása alatt, az állam lakosságának 14-15%-a dolgozott az idegenforgalomban. Egyre több külföldi befektető fektetett be különböző helyi turisztikai vállalkozásokba. Csakhogy ez a fejlődő tendencia sem tartott örökké, ugyanis 2009-ben újabb világgazdasági válság vette kezdetét, amely sok más országhoz hasonlóan Ukrajna gazdaságát is jelentősen visszavetette.

2009-ben az ország turizmusában 15-25%-os visszaesés keletkezett be. A turisztikai vállalkozások létszámleépítéssel reagáltak a visszaesett forgalomra, így az idegenforgalomban dolgozók száma 2009-ben 1,3 millió alá esett (2008-ban 1,57 millió volt) (Berghauer 2012).

A befektetett tőke mennyisége 50 milliárdról 47 milliárd hrivnyára csökkent, hasonlóan a turizmusból származó bevételek is visszaestek (85,1 milliárd hrivnyáról, 84,5 milliárd hrivnyára). Ez utóbbi adatok jelen formájukban viszont nem tükrözik a teljes valóságot, hiszen az országot a 2008-as év második felében elérő válság jelentős inflációt eredményezett, így hrivnyában kifejezve csak részben jelennek meg a veszteségek (Berghauer 2012).

Az állami intézkedések sem javítottak a helyzeten. Nem kímélve a turisztikai iparágakat adóterhekkkel sújtották azokat, amelynek köszönhetően sok esetben a már addig is jelentős károkat elszenvedő intézmények bezárásához vezetett. Ugyancsak problémát okozott több külföldi befektető visszalépése, mely az instabil politikai helyzetnek volt köszönhető.

2.2. Covid-19 és más járványok

Sok más országhoz hasonlóan az Ukrajnában élők is számos járványt/betegségeket megjelenését tapasztalhatták az elmúlt évek során. Évek óta óriási közegészségügyi problémát okoz a tuberkulózisos megbetegedések száma (2019-ben 28 539 eset), jelentős fenyegetést okoz a nagyszámban előforduló HIV megbetegedések száma (2020-ban 15 658 eset), sőt a szezonális influenza is tovább terjeszkedik az alacsony átoltottságnak köszönhetően (mindössze 164 000 személy rendelkezik megfelelő oltással).

Szintén járványos megbetegedés volt a gyermekbénulás, vagy másnéven polio-s megbetegedés, mely legelőször 2015-ben jelentkezett, és amely máig jelentős veszélyt gyakorol a gyermekekre nézve.

Ukrajna a kanyarós megbetegedések számát tekintve az első öt ország közé tartozik a világon – derül ki az Egészségügyi Világszervezet (WHO) éves jelentéséből (<https://karpataljalap.net/2019/12/08/who-ukrajna-az-otodik-vilagon-kanyaro-elofordulasat-tekitve>, 2023). 2017-2018 között több mint 54,5 ezren szenvedtek kanyaróban, főleg az öt életévét nem betöltő gyermekeknél jelentkezett. A tényleges megbetegedések száma valószínűleg még ennél is több lehetett, ugyanis ezek csak a hivatalosan bejegyzett adatok.

Az egészségügyi válságok krízishelyzetet okoznak az idegenforgalomban. Pontos adatok nem származnak arról, hogy ezen betegségek, hogyan hatottak az ország idegenforgalmára, viszont nyilvánvaló, hogy leginkább negatív kihatással voltak rá, hiszen a turisták nem szívesen utaznak olyan helyekre, amelyek veszélyeztetik egészségüket.

Ezen megbetegedések a Covid-19 megjelenésével háttérbe szorultak. Hivatalos adatok szerint Ukrajnában a koronavírusos megbetegedések következtében 119 ezren veszítették életüket. A koronavírussal megjelenő korlátozások, a többi országhoz hasonlóan, negatívan befolyásolták az országban működő idegenforgalmi intézmények működését. Emellett kihatással volt a lakosság utazási szokásaira. A Covid-19 járvány miatt az ukránok nagyon korlátozottan választhattak nyári vakációt (<https://www.radiosvoboda.org/a/vnytrishniy-turyzm-v-ukraini-covid19/30726545.html>, 2023).

2.3.A kelet ukrajnai konfliktustól az orosz ukrán háborúig

A 2022. február 24-én kitört orosz-ukrán háborúnak bizony számos előzménye van. A két volt Szovjetuniós ország nem volt mindig egymás ellensége. A 2010-ben megválasztott Viktor Janukovics szoros kapcsolatot ápolt Oroszországgal. Olyannyira, hogy saját országának érdekeit háttérbe szorítva, inkább az orosz érdekeket helyezte előnybe. Ukrajna gazdaságát csak hitelek segítségével tudta megtartani, hihetetlen mértékű korrupció vette kezdetét. Ám ezen kormányzási stílus, kicsit sem tetszett az országban élőknek.

Az elégedetlenségüket tovább fokozta, hogy Ukrajna elnöke 2013-ban leállította az Európai Unió társulási szerződés előkészítését, és nem volt hajlandó aláírni az ország társulását az Európai Unióval. Már ekkor elkezdtek gyűlni az emberek a Függetlenségi téren (több városban is történtek hasonló esetek), tüntetni kezdtek (ezen megmozdulásokat nevezik Euromajdannak), melyre a hatalom válaszul egy rohamosztagnak (Berkut) megparancsolta, hogy számolják fel a téren táborozókat. A kormány ezzel próbálta megfélemlíteni a lakosságot, hogy a jövőben még csak véletlenül se gondoljanak ellenállásra. Ezzel viszont nem jutottak eredményre, tovább folytatódtak az összetűzések, az emberek továbbra is változtatásokat követeltek.

A forradalom végső és legtragikusabb történéseire 2014. február 18–20-án került sor Kijevben, melyek során több mint százan életüket veszítették és sokan megsebesültek (Olekszandr – Olekszandr 2019).

A képviselők módosításokat próbáltak kezdeményezni az alkotmányban az elnöki hatáskörök korlátozásával kapcsolatban, azonban ezen indítványt nem fogadták el, ez rendkívül feldühítette a tüntetőket, akik újra megütköztek a rendőralakulatokkal. A rohamosztagok ekkor már különböző gránátokat, fegyvereket is bevetettek a tüntetők ellen, akik főleg Molotov koktéllal, különböző ütőeszközökkel próbáltak helyt állni. Az események odáig fajultak, hogy végül Viktor Janukovicsot leváltották (aki Oroszországba menekült) és az új elnök Olekszandr Turcsinov lett.

Nem mindenki örült V. Janukovics eltávolításának, ugyanis Ukrajna keleti részein élő, többségében orosz anyanyelvű emberek, tüntetésekbe kezdtek, s követelték, hogy az orosz is legyen államnyelv. 2014. február 26-án pedig az orosz fegyveres erők fokozatosan megszállták a Krím félszigetet. Végül egy népszavazásra került sor. 2014. március 16-án – Kijev és a Nyugat által illegitimnek tartott – népszavazáson a lakosság többsége az önálló Krími Köztársaság mellett döntött, majd március 16-án a „független” állam csatlakozott Oroszországhoz. Azóta a Krím de jure Ukrajna, de facto Oroszország területe (Gyuricza 2017; Sass 2020).

A népszavazást követően harcok kezdődtek Ukrajna keleti részein (később áterjedtek ezen megmozdulások Ukrajna déli részeire is), a szakadárok megtámadták Ukrajnát, próbáltak még több területet irányításuk alá vonni, válaszul Ukrajna is mozgósította haderőit, ám nem számolt azzal, hogy a szakadárok folyamatos támogatást kapnak Oroszországtól. Ennek ellenére néhányszor sikeresen felülkerekedtek a lázadók támadásain, sőt még a korábban megszállt Kramatorszket és Szlovjanszket is visszaszerezték. Fokozatosan nőni kezdett az Ukrajna és az Oroszország közötti konfliktus. Bár idővel fegyverszünetet kötöttek egymással, a feszültség továbbra is fennállt.

A Krím félsziget elcsatolása mind gazdasági, mind geopolitikai, geostratégiai szempontból egyértelmű előnyöket hozott Oroszország számára. Sőt, belpolitikailag is népszerűbbé tette a putyini politikát (Padányi – Tomolya 2017).

A Krím elcsatolását a legtöbb ország elítélte. Ezen országok közé soroljuk: az Európai Uniót, Kanadát, illetve az Egyesült Államokat is. Támogatásuk megerősítéseképpen szankciókkal sújtották Oroszországot, mely valamelyest hatásosnak is bizonyult, ugyanis 2015-ben Oroszország GDP-je 4%-os visszaesést mutatott. Kelet-Ukrajnában soha nem tartották be teljesen a tűzszünetet, és a harc azóta is folyik (Sass 2020).

2019. május 20-án új elnököt választott Ukrajna, Volodimir Zelenskijt, aki fontos feladatának tartotta Ukrajna mielőbbi csatlakozását a NATO-hoz, ezért 2021 januárjában felvette a kapcsolatot Joe Biden amerikai elnökkel, akitől kérte az ország mihamarabbi csatlakozást. Ukrajna ezen lépése kicsit sem tetszett Oroszországnak, mivel régóta ellenezte Ukrajna azon törekvéseit, amelyekkel közeledni próbált a NATO-hoz illetve az EU-hoz. Oroszország nemtetszését kifejezve megfenyegette Ukrajnát, amennyiben tovább folytatja ezen cselekményeit, annak súlyos következményei lesznek.

Oroszország nemcsak Ukrajna felé, hanem a NATO felé is tett kéréseket. Hogy fejezzék be az Oroszországgal határos országokba való fegyvertelepítéseit, ezzel együtt vonják ki csapataikat ezen tagállamokból. Végül Ukrajna és Oroszország közötti viszony olyannyira megromlott, hogy 2022. február 24-én Oroszország offenzívát indított Ukrajna ellen.

Az orosz-ukrán háború alapvető célja, Vlagyimir Putyin elnök 2022. február 24-i beszéde alapján: Ukrajna „demilitarizációja” és „denácifikációja”, valamint a donyecki és a luhanszki „népköztársaságokkal” két nappal korábban kötött megállapodás gyakorlati érvényesítése. Ez utóbbi a két „népköztársaságot” a teljes közigazgatási területével – vagyis nem csak az oroszbarát erők által akkoriban uralt területtel – ismeri el (Kemény 2022).

Az ukrán állam pedig egyértelműen egy célt tűzött ki maga elé: visszaszerezni a már elfoglalt területeket (Herszon, Luhanszk, Doneck, Zaporizzsja), beleértve a Krím félszigetet is.

Oroszország azon túl, hogy csapataival ostromolta Ukrajna megyéit, minden naposak voltak a légitámadások is, amely következtében az emberek lakóhelyüket elhagyva menekültek. Számos embernek semmisült meg az otthona. A háború következtében tehát óriási menekülőhullám indult meg Ukrajna szomszédos országai felé. A többség Lengyelország felé vette az irányt, ezt követte Magyarország, Szlovákia, Moldova, Románia, Fehéroroszország, illetve akadtak olyanok is, akik Oroszország felé menekültek. 2023 november 29-ig 29 291 775 fő kényszerült elhagyni Ukrajnát (<https://hu.adat.one/ukran-menekultek-szama-europaban?fbclid=IwAR2AIQIEUFXYWRYlZlpIelygwiMLa6mxXtG1AkIgFFy8g43mnvQIPWrqfk8#b>, 2023).

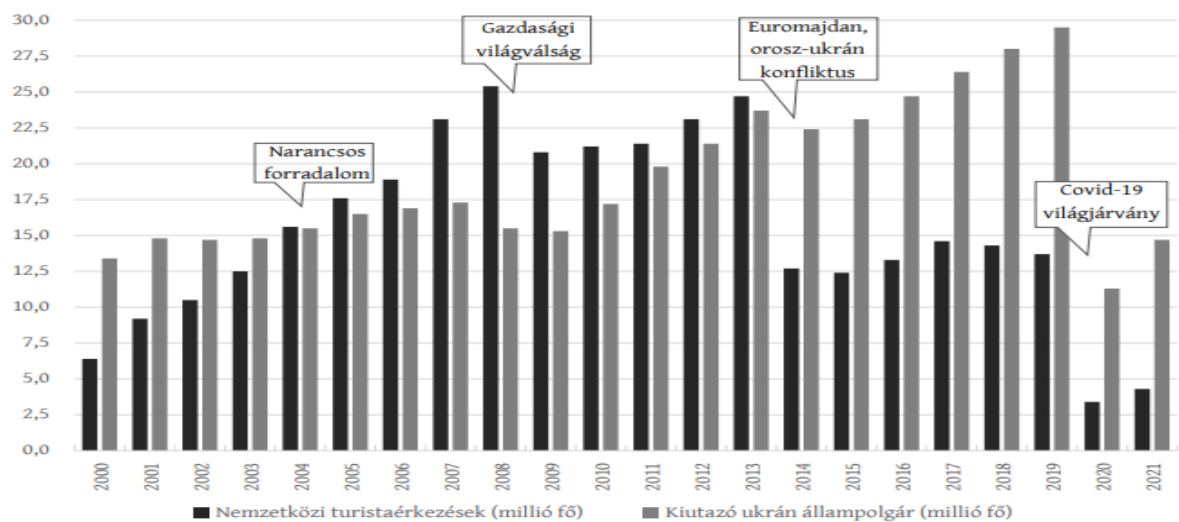
Az EU teljes szolidaritást vállal Ukrajnával és az ukrán néppel. Oroszország agressziójára válaszul az EU egységet és erőt mutatott, valamint koordinált humanitárius, politikai, pénzügyi és anyagi támogatást nyújt Ukrajnának (<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/>, 2023).

Az Európai Unió, illetve az Egyesült Államok elítélték Oroszország cselekményeit, és a Krím annektálásához hasonlóan szankciókkal sújtották Oroszországot. A szankciókat, úgy alakították ki, hogy az a legkedvezőtlenebb legyen Oroszországra nézve, ezzel is gyengítve erejét. Szankciókkal sújtották a gazdaságot (korlátozták az importot, és exportot), vízum intézkedéseket vezettek be egyes személyek ellen (pl: Vlagyimir Putyin, Szergej Lavrov, Viktor Janukovics ellen), hogy azok ne hagyhassák el országukat, ne menekülhessenek el biztonságos területekre. Emellett számos orosz bankszámlát is befagyasztottak.

Ennek ellenére Oroszország előre nyomulása nem állt meg, a folyamatos összetűzések csökkentették Ukrajna haderejét, így az állam először mozgósította a tartalékosokat, majd besorozásba kezdett, melynek értelmében minden 18-60 év közötti férfi hadköteles és nem hagyhatja el az országot.

A női orvosokra és gyógyszerészekre is kiterjed a katonai nyilvántartásba vétel. Ha eddig nem szerepeltek ott, akkor 2026 végéig vállalhatnak munkát, mint nem hadkötelesek – számolt be a Pro Ukrajnu hírportál. Azok a nők, akik katonai szakterülethez közel álló szakmájuk van, önként jelentkezhetnek a katonai nyilvántartásba (<https://life.karpat.in.ua/?p=133150&lang=hu>, 2023). Az egészségügyben dolgozók mellett a közalkalmazottak, képviselők, ügyvédek sem hagyhatják el Ukrajnát.

Összeségében elmondhatjuk, hogy az Ukrajnában bekövetkező negatív hatások (narancsos forradalom, gazdasági válságok, orosz-ukrán konfliktus, Covid-19, orosz-ukrán háború) kihatottak az ország idegenforgalmára (1. ábra). Az ismert adatok alapján folyamatos növekedési tendencia volt kimutatható a 2000-es évek elején. Egyre több külföldi turista érdeklődött az országunk iránt. Ám a 2000-2013 közötti fellendülést, látványosan megtörte a 2014-ben kitörő orosz-ukrán konfliktus. A konfliktus bekövetkezése után a nemzetközi turistaérkezések visszaestek (csupán a 2013-as adatok felét érte el) és az ország törekvései ellenére sem tudta visszaállítani az Euromajdan előtti állapotot. A javulást a következő évek sem hozták meg. A nemzetközi turistaérkezések továbbra is stagnáltak, majd a Covid-19 hatására tovább romlottak az adatok. A járvány elvonulását követően az idegenforgalom növekedésre számított, de sajnos ez nem következhetett be a 2022-ben kitörő orosz-ukrán háború miatt, mellyel a hazai idegenforgalom elérte a mélypontot. Csupán reménykedhetünk abban, hogy a külföldről érkezők száma újra növekedésnek indul.

1. ábra. A nemzetközi turistaérkezések és a kiutazó ukrán állampolgárok számának alakulása (2000-2021)

Forrás: Sass et al. 2023

3. A VFR TURIZMUS BEMUTATÁSA

3.1. A VFR Turizmus definíciós megközelítései és fajtái

A turisztikai szektorban különböző motivációkból történő helyváltoztatásokkal találkozhatunk. Az idegenforgalomban résztvevőket egy utazás során ösztönözhetnek: szabadidős tevékenységek (üdülés, gyógyüdülés, természetjárás, városnézés), illetve hivatáshoz kötődő szakmai tevékenységek (konferenciák, diplomáciai utak, kongresszusok, tanulmányi utak). Ezen motivációkból végzett utazásokat szabadidős, illetve hivatásturizmusnak nevezzük.

A szabadidős turizmus egyik fajtája a VFR turizmus, ami az angol Visiting Friends and Relatives szavak kezdőbetűiből tevődik össze (Song Agócs 2022). Bár sokan alábecsülik, mégis világszerte ismert utazási típusról beszélünk, amely jelentős részét képezi a turizmusnak napjainkban. A VFR utazások, feltehetőleg egyike azon utazási formáknak, amelyeket az emberek már nagyon régóta végeznek, hiszen a családtagok, barátok, rokonok, meglátogatása mindig is nagyon fontos volt az emberek számára. Bár régóta jelen van, tudományos szempontból mégis újnak tekinthető. Egyes előrejelzések szerint az ilyen utazások gyorsabb ütemben fognak növekedni, mint a szabadidős utazások összes többi formája, részben azért, mert ez egy mód a család újraegyesítésére és arra, hogy a családtagok időt töltsenek egymással, távol a munka követelményeitől (Schänzel et al. 2012).

A VFR turista az a személy, akinek rokonai, barátai és ismerősei annyira fontosak, hogy a személyes találkozás élményéért képes értük útra kelni (Michalkó – Rátz 2013). Az ilyen utazásoknál megfigyelhető, hogy legfőképpen a személyes kapcsolatok (családi, baráti kötelékek) kapnak központi szerepet, míg az úti célok háttérbe szorulnak. Általánosan elmondható, hogy az együtt utazókat is rokoni szálak kötik össze egy hozzátartozójuk meglátogatása során, a legfőbb motivációs eszköz pedig a maslowi szükségletekhez tartozó: szeretet és hovatartozás.

A VFR utazás különböző formákat ölt, beleértve a "tisztá" VFR turistákat, akik barátokkal vagy rokonokkal szállnak meg, a "kereskedelmi" VFR turistákat, akik szállodákat választanak, és a "kizsákmányoló" VFR-turistákat, akiknek utazásaik eltérő célokat szolgálnak (<https://www.travelweekly-asia.com/Travel-News/Travel-Trends/Why-VFR-is-the-sleeping-giant-of-tourism>, 2023). A már felsorolt osztályozás mellett, további két alszegmensre oszthatjuk a VFR-ben résztvevő utazókat: rokonokhoz (VR) és barátokhoz (VF) látogatókra, akiknél eltérő szociáldemográfiai adatok figyelhetőek meg.

Sajnos kevés statisztikai adat létezik a VFR turizmus valódi nagyságáról, hiszen nem mindegyik turista vesz igénybe kereskedelmi szálláshelyet látogatása során. A tiszta VFR turisták barátaiknál/rokonaiknál tartózkodnak, így azokat nem tudják beleszámítani a hivatalos

statisztikai adatokba. Az alig észrevehetően végzett turisztikai tevékenységek miatt pedig rejtett turizmusként is emlegetik, ami a nevéből adódóan is számos lényeges kérdést vet fel.

3.2. A VFR Turizmus jellemzői

Mint tudjuk, a barátok rokonok és egyéb hozzátartozók látogatása, mindig is hozzájárult a turizmusban végzett utazásokhoz, legyen szó akár belföldi vagy nemzetközi utakról.

A VFR a szabadidős utazások fontos szegmens nemcsak az iparosodott országokban, hanem néhány fejlődő országban is (Müri – Sägerser 2003). Egy Richard Jackson nevű kutató 20 évvel ezelőtt felhívta a közvélemény figyelmét a VFR utazásokra egy a „VFR- turizmust alábecsülték?” címmel írt tanulmányával. Rávilágított az utazási forma jelentőségére, fontosságára és egyben alábecsültségére is. Ezzel látszólagos lavina indult, hiszen több kutató is kutatni kezdett a témában, igyekezve megválaszolni e hatalmas kérdést. Bár számos tanulmány készült a témában, még ma is kevés figyelmet kap turisztikai téren.

A VFR-re vonatkozó számos korábbi tanulmány bebizonyította, hogy ez egy sokrétű és egyedülálló szegmens, mivel a teljes utazási volumen nagy hányadát, a hazai és nemzetközi piacok jelentős részét képviseli (MacEachern et al. 2016).

A VFR utazások egyedülálló utazási jellemzőkkel rendelkeznek, úgy a hosszú, mind a rövid távú VFR-ben, beleértve a kereskedelmi szálláshelyek jelentős használatát, ami életképes piaci rést jelent a szálláshely-ipar számára (Hu – Morrison 2002).

Gyakran úgy gondolják, hogy a VFR turisták nem vesznek igénybe semmilyen turisztikai tevékenységet, vagy ha végeznek is, akkor aránylag csekély mértékben teszik azt. Emellett sokan arra a következtetésre jutnak, hogy a szóban forgó turisták kevésbé járulnak hozzá a helyi gazdaságok bevételeihez. Ezen megállapítások nem teljesen helytállóak, bár napi szinten kiadásai alacsonyak, a célterületen töltött hosszabb időtartamuk ellensúlyozza a kevés ráfordítási költségeiket.

További hátrányt jelentenek a gazdaságban végzett mérések. A gazdasági hatástanulmányok általában nem veszik figyelembe sem a VFR kiadások széles körét, sem a befogadó kiadásait, amelyek szintén jelentősek lehetnek – kiskereskedelem, éttermek, turisztikai attrakciók –, így a helyi gazdaság számára számottevő többletbevételt generálnak (Song Agócs 2022).

A szegmensben utazók hasonlóan a többi turistához: vásárolnak, látnivalókat keresnek fel, vendéglátóegységeket, közlekedési eszközöket vesznek igénybe, melyek további jövedelmet hoznak úgy a helyiek, mint a turizmusban dolgozók részére egyaránt. Ám megfigyelhetők különbségek egy átlagos turista által végzett utazásnál és egy VFR-ben utazónál.

A barátokkal és rokonokkal fennálló kapcsolatuk miatt a VFR turisták nagyobb valószínűséggel lesznek visszatérő látogatók számos úti célhoz (Noordewier 2001; Meis et al.

1995). Megfigyelhető továbbá, hogy leginkább saját maguk tervezik utazásaikat, melyek során többségében szeretteik, barátaik véleményét részesítik előnyben, a többi marketing kommunikációs fórum pedig másodlagos szerepet kap. Emellett hasonlóan a többi turisztikai ágazathoz, a VFR-turizmus is magában hordoz bizonyos idényi jelleget.

A VFR-turizmus rendelkezik némi szezonalitással, hisz egyrészt az adott közösség, különösen a család összetartozása a jelesebb (keresztény) ünnepek alkalmával tartott összejöveteleken hangsúlyozottabban kifejeződésre jut, másrészt az iskolai szünetek nagyobb lehetőséget biztosítanak a gyermekes családok idősebb rokonainak (főként a nagyszülők) felkeresésére (Michalkó et al. 2014).

A VFR turisták szerepe, illetve jelenléte adott a turisztikai szférában, mindössze a definíciós/ mérési nehézségek, illetve a csekély gazdaságra gyakorolt hatása miatt népszerűtlen, ám erejét nem szabad alábecsülnünk, hiszen VFR turizmus mindig volt és lesz is, kevésbé szezonális, így ez egy stabil turisztikai termék lehet a jövőben.

3.3. A VFR turizmus és migráció kapcsolata

Mivel a VFR-turizmus kialakulásának egyik feltétele a migráció, ezért a kutatások gyakran a turizmus migráció kapcsolatrendszerében tárgyalják a felmerülő kérdéseket, így a gazdasági hatások mellett a társadalmi vonatkozások is egyre inkább hangsúlyosabbá válnak (Michalkó et al. 2014; Boyne et al. 2002).

A migráció az emberek mozgása egyik helyről a másikra, leginkább azért, hogy egy új helyen telepedjenek le. A migráció lehet önkéntes vagy akaratlan, és számos különböző ok miatt következhet be, beleértve a gazdasági, környezeti és társadalmi problémákat (<https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/world/20200624STO81906/a-migracio-lehetseges-okai>, 2023). A migráció és a VFR turizmus között szoros összefüggéseket találhatunk, hiszen a népességvándorlás egy olyan motivációs tényező lehet, mely ösztönözheti a hozzátartozók látogatását, mely működhet mind a két irányba. Ne feledjük el azon tényezőt sem, hogy nem újkeletű dologról beszélünk, hiszen a migránsok új és régi országaik között mindig is végeztek utazásokat, hogy látogassák otthon maradt szeretteiket (Dwyer et al 2014).

Ahogy a migrációban történtek változások, fokozatosan érezhető volt ráhatása a VFR turisztikai ágazatra. Két újdonságot figyeltek meg ennek köszönhetően. Az egyik az időtartamra vonatkozóan nyilvánult meg (bár egyre több migrációs tevékenység történt, mégis rövidebb időszakot töltöttek el az adott országban), míg a másik a tanulási motivációval függött össze. Ugyancsak hozzájárult a növekedési tendenciához az infrastruktúra és a technológia fejlődése, mely elősegítette egyrészt a gyorsabb hazajutást (légitársaságok, vasutak, autópályák), másrészt a rokonok közötti kapcsolattartást (Internet, mobilhálózati lefedettség).

Hisszük vagy sem, de a migráció idegenforgalmi szempontból hordozhat magában előnyöket. Azok az állandó migránsok, akik származási országukba utaznak, hogy meglátogassák barátaikat és rokonaikat, részt vehetnek új hazájuk „reklámozásában”, akár kifejezetten, akár implicit módon, ezáltal ösztönözve a rövid távú beutazást (Dwyer et al. 2014). Emellett jelenlétük egy adott országban színesíti a kultúrát, melynek köszönhetően a célország nagyobb turisztikai érdeklődésnek örvendhet, hozzájárulnak a kiutazó turizmus növeléséhez (gyakran végzett látogatásaikkal), és nem utolsósorban vonzzák a hasonló okokból érkezőket, ugyanis növelheti a látogatási hajlandóságot, ha az újonnan érkezők tudatában vannak annak, hogy honfitársaikat és így őket is szívesen látják az adott országban.

Kiváló példa a VFR turizmus és a migrációs tevékenység szemléltetésére egy olyan ország példája, mely mai napig támogatja a bevándorlók betelepítését országukba. Ilyen ország többek között Ausztrália. Az Ausztrál kormány egy úgynevezett „múltikulturalista” politikát folytat, mely értékeli és ünnepli a betelepült népességet. Egyfajta kincsként tekintenek a kulturális sokszínűségeikre, hiszen ezen lakosok fontos szerepet játszottak nemzeti fejlődésükben. Mint várható volt a betelepültek mai napig látogatják otthon maradt szeretteiket, sőt hozzátartozóik is rendszeresen látogatást tesznek egy olyan országba, amely szívesen látja őket. Ez a jelenség megmutatkozik Ausztrália turizmusában is. A VFR utazás Ausztrália teljes északi turizmus piacának 48%-át teszi ki (Backer 2012).

mérve (Munkács) a legközelebbi határátkelőhely Beregsurány-Asztély, mintegy 40,3 km-re. Földrajzi adottságait tekintve változatos területi egység, bár javarészt síkvidéki területeken helyezkednek el az érintett települések, mégis találkozhatunk az átlagosnál magasabban fekvő területekkel is mint például: a munkácsi várdomb, a derceni Kerek-hegy, a hegyvidéki Maszárfalva, vagy akár Alsóschönborn. Kifejezetten természeti adottságokkal rendelkező település a még kihasználatlan Dávidfalva, melynek határában sósvízű források találhatók, illetve Fornos a több mint 200 hektárnyi halastavával.

A kistérség Munkácsnak köszönhetően kiemelkedő mind kulturális, gazdasági, idegenforgalmi szempontból egyaránt. Bár jelentős természeti adottságokkal rendelkezik, legfőképpen gazdag építészeti örökségei miatt örvend nagy népszerűségnek. A térség legjelentősebb építészeti értéke a munkácsi vár, amely egyben Kárpátalja legnevezetesebb és legszebb történelmi műemléke.

Amikor a Nagylucskai kistérségről beszélünk, akkor egy olyan térséget érintünk a Munkácsi járásban, amely szintén nagy területet foglal el. Területe meghaladja a 178 km²-t (Molnár D. 2021). 16 települést foglal magába a térség közigazgatási központján (Nagylucskán) kívül, amelyek a következők: Beregsárrét, Beregszilvás, Medvegyóc, Oroszkucsova, Bereghalmos, Ignéc, Vinkó, Drahinya, Kinlógy, Cserlenő, Beregrákos, Benedeki, Dombokpuszta, Kajdanó, Orosztelek és Csapolc (<https://www.velykoluchkivska-sr.gov.ua/prosth/zahalna-informatsiia-prosth.html>, 2023). A legközelebbi határátkelőhely a Csap-Záhonyi, amely 38,7 km-re helyezkedik el. A már említett települések többsége síkvidéken terül el, de találunk egészen magasan fekvő falvakat is: Beregszilvás, Fagyalos, Oroszkucsova, Bereghalmos. Természeti adottságok szempontjából megemlíthető a több településen átfolyó Latorca, Kuchava és Sztára folyók, ugyancsak említésre méltó a területen még a Benedeki faluban található erdő, amelyet a helyiek legfőképpen gomba szedés céljából keresnek fel.

Ezen kistérségi települések nem töltönek be vezető szerepet sem gazdasági sem idegenforgalmi szempontból, azonban itt is találunk építészeti emlékeket, melyek főként a valláshoz köthetők. Ezek közül két híres kolostor emelhető ki: a Beregrákosi Ortodox férfikolostor, illetve a Dombokpusztai Nagyboldogasszony női kolostor és Szűz Mária templom.

Végül a legkisebb választott kutatási célterület a Gorondi kistérség. 2020. június 12-én jött létre 3 település (Gorond, Izsnyéte, Mezőterebe) összevonásával. Területe mindössze 78 km² (<https://decentralization.gov.ua/newgromada/3855>, 2023). Közigazgatásának központja Gorond, melytől a legközelebbi határátkelő Beregsurány-Asztély, nagyjából 32,1 km-re. Földrajzilag a kistérség egésze síkvidéki területen helyezkedik el. Természeti adottságait tekintve meg kell említeni a Szernyei kanálist, mely a környékeliek kedvenc horgászhelye, illetve az Izsnyétei erdőt, melyet szintén gombaszedés céljából keresnek fel.

A Nagylucskai kistérséghez hasonlóan, itt sem beszélhetünk fejlett gazdaságról, illetve idegenforgalomról, azonban ezen kistérség is rendelkezik épített örökségekkel, amelyek a következők: Mezőterebesi Szent Demeter görögkatolikus fatemplom, Izsnyétei református templom.

4.2. A kistérségek történelmi áttekintése

A Munkácsi-, Nagylucskai-, Gorondi kistérségek a Munkácsi járás részét képezik. Amikor erről a járásról beszélünk, akkor egyben egy olyan területről van szó, amely több évezredes múltra tekint vissza. Így van ez a kistérségek tekintetében is. Bár új térségi egyesülésekről van szó, a részét képező településeknek köszönhetően gazdag történelmi múlttal rendelkezik.

A Munkácsi kistérség több településéről (Munkács, Bárdháza, Dercen, Beregkisalmás, Lóka, Maszárfalva, Alsókerepec, Pisztraháza, Fornos, Alsóschönborn, Újdávidháza) találunk írásos említést a 12-14 századig visszamenőleg. Az első jelentős falu a tatárjárást követően, 1241-ben alakult meg, ugyanis ekkor kezdődött el a térségben egy meghatározó benépesítési folyamat, amely során több nemzetiségből (magyarok, románok, ruszinok, svábok stb.) telepítettek lakosokat a területre. Ám feltételezhető, hogy néhány település már korábban is lakott volt. Ezt az állítást többek között kiválóan igazolja, hogy Munkácson, illetve annak környékén rengeteg ókori leletre (neolit, kelta) bukkantak rá. Ugyancsak bizonyítja ezen feltevés valóságát Beregkisalmás, melynek területe ősidők óta lakott. Határában bronzkori (Kr. e. 2. évezred), kora vaskori (Kr. e. 9-7. sz.) és a kustánfalvi kultúrából származó leleteket találtak (<https://hu.wikipedia.org/wiki/Beregkisalm%C3%A1s>, 2023).

A munkácsi kistérséghez hasonlóan a Nagylucskai és a Gorondi kistérségben egyesülő települések is gazdag történelmi múlttal rendelkeznek. Többségük a 14-16. század között jött létre, de akadnak olyanok is, amelyeknek létrejötte a 13. századra (Ignéc, Izsnyéte), vagy akár egészen újak, melyek létrejötte a 18-20. századra tehető (Orosztelek, Vinkove, Kinlóg). Ebben a 2 kistérségben is találunk ókorban lakott területeket. Ilyen tekintetben megemlíthető Nagylucska, ahol régészeti kutatások során késő bronzkori leletekre bukkantak, melyeket úgy gondolják Kr. e. 2. évezredre tehető, vagy Medvegyóc és Gorond, ahol szintén hasonló leleteket találtak.

A 16-17. században számtalanszor feldúlták a járás területét (felégették a lengyelek és a tatárok is), ezen rendbontások feltehetőleg érintették a mai kistérségeket alkotó településeket is, hiszen a legtöbb település a trianoni békeszerződés megkötése előtt a Bereg Vármegye Munkácsi és Latorcai járásához tartozott, melyek ma már az újonnan létrejött közigazgatási terület részét képezik.

A Rákóczi szabadságharc is nagyban kötődött a választott kistérségekhez, ugyanis több településen állomásoztak csapatai, sőt néhány település lakosa még szolgált is a fejedelem seregében. A felkelést lezáró szatmári békekötéseket követően a volt Rákóczi birtokok – munkácsi várral együtt – az uralkodó kezére szálltak, aki azokat (a vár kivételével) a Schönborn családnak adományozta (Mester – Popovics 2021). Ezen cselekmények következtében több település is a család kezébe kerülhetett, köztük néhány az általunk érintett kutatási célterületekről is. Találunk említést Schönborn birtokokról Bárdháza, Dercen, Fornos, Alsóschönborn és Dombokpuszta történelmében is.

A második világháború szintén nyomot hagyott a településeken, mivel 1920-ban Kárpátalját – melynek az említett települések is részét képezték – Csehszlovákiához csatolták. Csehszlovákiához történő csatolás után néhány évig ismét Magyarország részét képezték, 1944-től a szovjetek kezére kerültek, majd 1991-től a független Ukrajna részét képezik.

Ezen politikai változások hatást gyakoroltak a lakosságra, ugyanis egyrészt a gyakori impériumváltáshoz nagyon nehezen alkalmazkodtak, másrészt egyes településeken folyamatos volt a katonai jelenlét, amely megnehezítette a helybéliek mindennapjait. Nagylucskán például ebben a korszakban magyar és német csapatok állomásoztak. Életüket fenyegetve a hatóságok férfiakat vittek be a hadseregbe, a tüntetőket a helyszínen lelőtték. A lakosság nagy része a Szovjetunióba menekült (https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%96_%D0%9B%D1%83%D1%87%D0%BA%D0%B8, 2023).

Ám voltak pozitívumok is abban, hogy több országhoz is tartozott a térség. Mialatt a területek Csehszlovákiához, illetve a Szovjetunióhoz tartoztak, óriási gazdasági szereppel bírt Munkács és környéke (egyfajta közvetítőközpont volt a kárpátaljai és a külföldi kereskedelembe), ahogyan ma is számos építőipari, mezőgazdasági vállalkozása előjáró szerepet tölt be.

4.3. Népe ssége

Ukrajnában az utolsó hivatalos népszámlálás 2001-ben történt, azóta csak becslések születtek az adott megyék, járások, városok, illetve falvak lélekszámáról. A már említett népszámlálás alkalmával bebizonyosodott, hogy Kárpátalja lakosságának egyik jellemző vonása a soknemzetiségűsége. Ezt javarészt történelmének köszönheti, ugyanis Kárpátalja számos országhoz tartozott Ukrajna megalakulásáig, amely során több lakos döntött úgy, hogy véglegesen letelepszik területén. Említést kell tennünk továbbá a nemes családok által végzett betelepítésekről, amelyek tovább élénkítették a lakosság sokszínűségét Kárpátalján.

A már említett népszámlálás alatt Kárpátalján több mint 100 nemzetiséget vettek számba (Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003). Ezen nemzetiségek közül mindössze 8

jelentősebb emelhető ki, amelyek a következők: ukránok, magyarok, oroszok, románok, cigányok, szlovákok, németek, fehéroroszkok.

Sok kárpátaljai járáshoz hasonlóan a Munkácsi járási területek is (2005-ös adatok szerint) rendkívül változatos népeiséggel büszkélkedhetnek. A járás lakosságának többsége ukrán (84%) anyanyelvűnek vallja magát. Ugyancsak megtalálhatjuk itt a magyar kisebbség képviselőit (12%), melynél egy érdekességet is felfedezhetünk. Néhány közigazgatási egységben, így a Beregszászi és a Munkácsi járásban, illetve Huszton a magyar népeiség aránya a lélekszámának a csökkenése ellenére is nőtt, mert az összlakosság fogyása gyorsabb ütemű volt (Molnár – Molnár 2005).

A Munkácsi kistérség minden szempontból a legnagyobb kistérségi társulás a Munkácsi járásban, legyen szó területéről, vagy akár népeiségéről. Kárpátaljai viszonylatban is nagy kistérségi egyesüléséről beszélhetünk, ugyanis kizárólag az Ungvári kistérség népeisége előzi meg. Lakosságának száma 110 511 fő (2020), magyar lakosságának az aránya 2001-es népszámlálás alapján 10,6 %. (Molnár D. 2021). Természetesen ukrán anyanyelvű többség jellemzi, ám fellelhetőek még itt: a németek, oroszok, cigányok, szlovákok és végül a fehéroroszkok is.

Hasonlóan a Nagylucskai kistérség is jelentős lélekszámmal rendelkező térség. A járásban ugyanis mindössze a Szolyvai (27 719 fő), és a Nagylucskai kistérség (21 827 fő) lakosainak száma haladja meg a 20 ezer főt (Molnár D. 2021). Javarészt ukránok által lakott települések jellemzik. Magyar lakosságának száma 7,7 %, amelyet ha összehasonlítunk Kárpátalja több kistérségével (ahol a magyarok részaránya 0-5% között mozog), akkor láthatjuk, hogy viszonylag jó arányban maradtak magyar anyanyelvű lakosok a területen. Szintén jelen van a térségben az orosz, fehéroroszk, szlovák, román, cigány, sőt még a moldáv nemzetiség is 2 itteni településen.

Végül a Gorondi kistérség. Lakosságának száma mindössze 9364 fő, mégis meglepő módon 15,1 %-kal ezen térség rendelkezik a legtöbb magyar lakossággal a vizsgált kistérségek közül. Ezt főleg a többségében magyarok által lakott Izsnyétének köszönheti. Megtalálható itt még a magyaron kívül az ukrán, orosz, román és moldáv nemzetiség is.

5. KUTATÁSI MÓDSZEREK

A 2023-as év folyamán és a 2024-es év elején kérdőíves felmérést végeztünk a Gorondi, Munkácsi, Nagylucskai kistérségekben. A felmérés során a 2022. február 24-én kitört orosz-ukrán háború okozta „családegyesítő utazásokat” szeretnénk volna megvizsgálni. A vizsgálat elvégzéséhez, egy 52 kérdésből álló online kérdőívet állítottunk össze, melyet a közösségi oldalon, főleg a Facebookon megosztva, hólabda módszer segítségével próbáltunk eljuttatni a célközönséghez.

A kérdőív segítségével azon Gorondi, Munkácsi és Nagylucskai kistérségek lakosainak utazási szokásait és az ezzel kapcsolatos véleményét mértük fel, akiknek valamelyik szerette az orosz-ukrán háború miatt külföldre menekült és nem tud, vagy egy ideig nem tudott hazatérni Kárpátaljára, viszont olyan elérhető távolságban van/volt, hogy meg tudja/tudta őt látogatni. A kérdőív 3 részre tagolódott: az 1. rész az adatközlők orosz-ukrán háború kitörése előtti 5 éves (2017-2021) időszakban végzett turisztikai tevékenységére vonatkozó kérdéseket tartalmazott; a 2. rész az orosz-ukrán háború kitörése utáni időszakra vonatkozó utazásokkal foglalkozott, és végül a 3. részben kérdeztük meg az adatközlők szoci-demográfiai jellemzőit.

A kutatási területnek választott kistérségekben az adatközlők számát előre nem határoztuk meg, mivel azt nem lehet tudni, hogy hány olyan család van a kistérségben, akiknek a szeretteik külföldön tartózkodnak a háború miatt. Ebből kifolyólag a minta nem tekinthető reprezentatívnak, de mivel az utazások nagy részét az adatközlők nem egyedül végezték, hanem többnyire családtagjaikkal, ezért jóval több személyről nyújt információt, mint ahány adatközlő van. A kérdőívet magyar és ukrán anyanyelvűek egyaránt kitölthették.

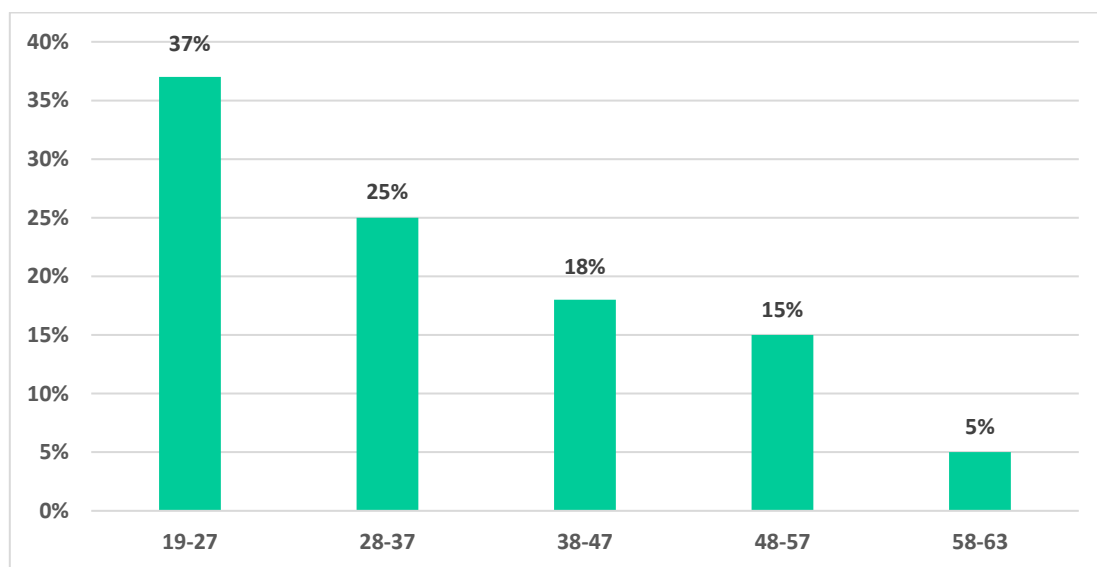
A beérkezett adatokat két program segítségével dolgoztam fel: SPSS Data Editor, valamint a Microsoft Office Excel programokkal. A kapott adatokból diagrammokat, illetve táblázatokat is készítettem.

6. AZ OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ OKOZTA CSALÁDEGYESÍTŐ UTAZÁSOK VIZSGÁLATA A MUNKÁCSI JÁRÁS GORONDI, MUNKÁCSI ÉS NAGYLUCSKAI KISTÉRSÉGEINEK LAKOSSÁGA KÖRÉBEN

6.1. Az adatközlők szocio-demográfiai jellemzői

A kutatás során a Munkácsi járáshoz tartozó Gorondi- Munkácsi- Nagylucskai kistérségekből összesen 120 kitöltött kérdőív érkezett be. 95 magyar 25 ukrán anyanyelvű adatközlő vett részt a felmérésben. A háborús helyzet következtében életbe lépő elsősorban a 18 és 60 év közötti férfiakra vonatkozó határátkelési korlátozások miatt nem meglepő, hogy a felmérésben 92%-ban nők vettek részt és mindössze csak 8% volt a férfi adatközlők aránya. Ezen kívül a másik oka a nők nagyarányú kutatásban való megjelenésének, hogy a háború kitörésének első napján rengeteg férfi hagyta el Kárpátalját, félve a katonai behívásuktól. Sokan családjukkal együtt menekültek külföldre, de nagy arányban voltak azok, akiknek családtagjaik, főként a nők, gyerekek, öregek, otthon maradtak.

Az adatközlők életkor szerinti eloszlása rendkívül változatos, 19-től 63-ig terjed. A legtöbb kitöltő 19-27 év közötti (37 %), ezt követték a 28-37 (25 %), 38-47 (18%), 48-57 (15%), és a legkevesebben 58-67 év között töltötték ki (5 %) (3. ábra).

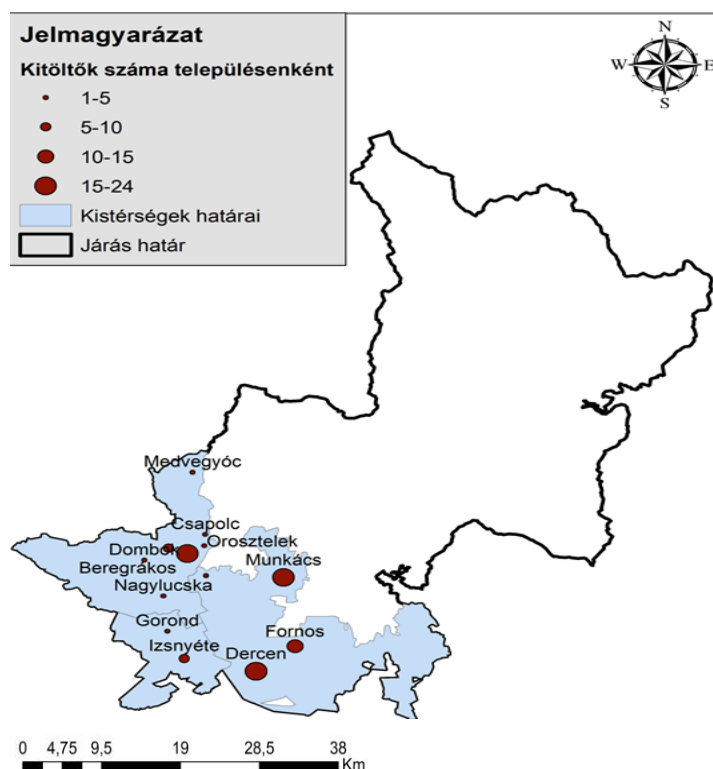
3. ábra. Az adatközlők kor szerinti eloszlása

Forrás: Saját szerkesztés

Ezt követően keresztábra elemzést végeztünk, amely során a kitöltők nemét, illetve korát vontuk össze 19-27 év között 42 nő illetve 3 férfi, 28-37 év között 29 nő 3 férfi, 38-47 év között 19 nő 1 férfi, 48-57 év között 16 nő 1 férfi, és végül 58-63 év között 4 nő 2 férfi vett részt a felmérésben.

Bár a kutatásunkban részt vett néhány férfi, válaszaikból kiderült (mindössze 3 férfi végez mai napig látogatásokat), a többségnek ma már nincs lehetősége látogatást tenni, melynek okaként főként azt a választ adták, hogy már nem tudják átlépni a határt, vagy már kiköltöztek külföldre.

A kor szerinti eloszlás mellett megvizsgáltuk, hogy a válaszadók, mely kistérségi településekről származnak. A legtöbb kérdőív a Munkácsi kistérségből érkezett be a következő településekről: Munkács (23 fő), Dercen (17 fő), Fornos (11 fő), Újdavidháza (5 fő). Ezt követte a Nagylucskai kistérség, ahol Beregrákosról (24 fő), Kajdanóráról (8 fő), Dombokról (4 fő), Nagylucskáról (4 fő), Orosztelekről (4 fő), Csapolcra (3 fő), Cserlenőrről (2 fő), illetve Medvegyőcra (2 fő) érkeztek be adatok. Végül a legkevesebb kitöltés pedig a Gorondi kistérségből érkezett a döntően magyarok által lakott Izсныétéről (8 fő), illetve a többségében ukránok által lakott Gorondról (5 fő) (4. ábra). A vizsgálat során akadtak olyan kistérségi települések, melyeket sajnos nem sikerült elérni.

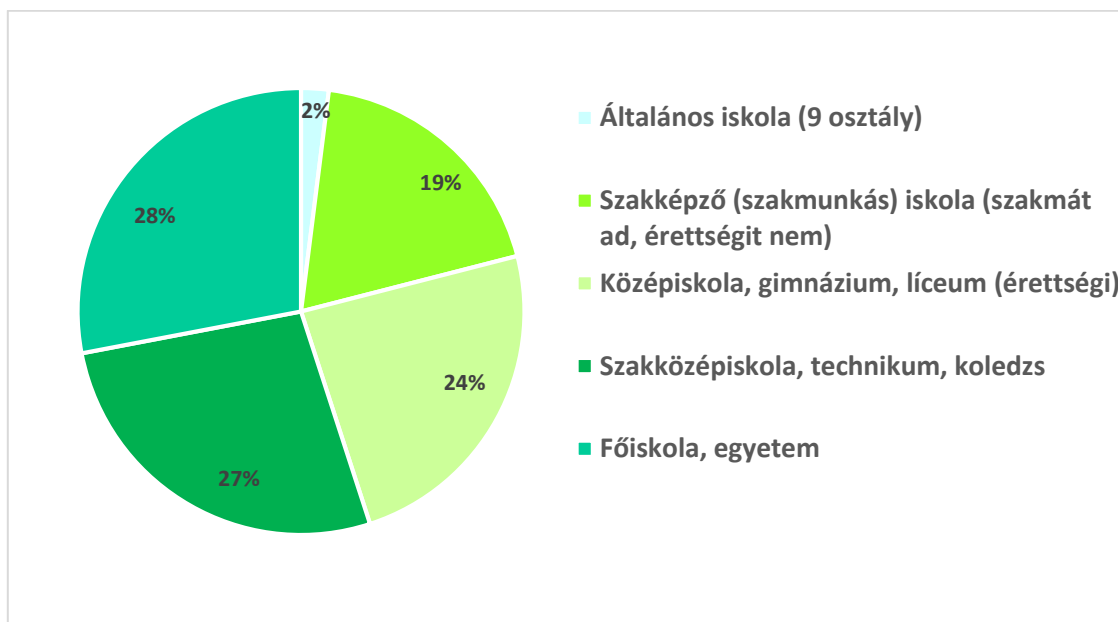
4.ábra. A kutatásba bevont kistérségek kitöltőinek száma településenként

Forrás: Saját szerkesztés

Ezt követően a lakosság nemi eloszlását is megvizsgáltuk a kistérség településein. A Munkácsi kistérségben 51 nő, 5 férfi, a Nagylucskai kistérségben 48 nő, 3 férfi, a Gorondi kistérségben pedig 11 nő 2 férfi végezte el a kitöltést.

Arra is rákérdeztünk a kitöltőknél, hogy mi a legmagasabb iskolai végzettségük. Az iskolai végzettséget tekintve a kitöltők megoszlása viszonylag arányos, ugyanis 28%-a végzett

tanulmányokat főiskolán vagy egyetemen, 27%-a szakközépiskolában, technikumban vagy koledzsben, 24%-a középiskolában, gimnáziumban, líceumban, 19%-a szakmunkásképzőben, és mindössze 2%-a fejezte be tanulmányait csak az általános iskolában (5. ábra).

5. ábra. A válaszadók iskolai végzettsége

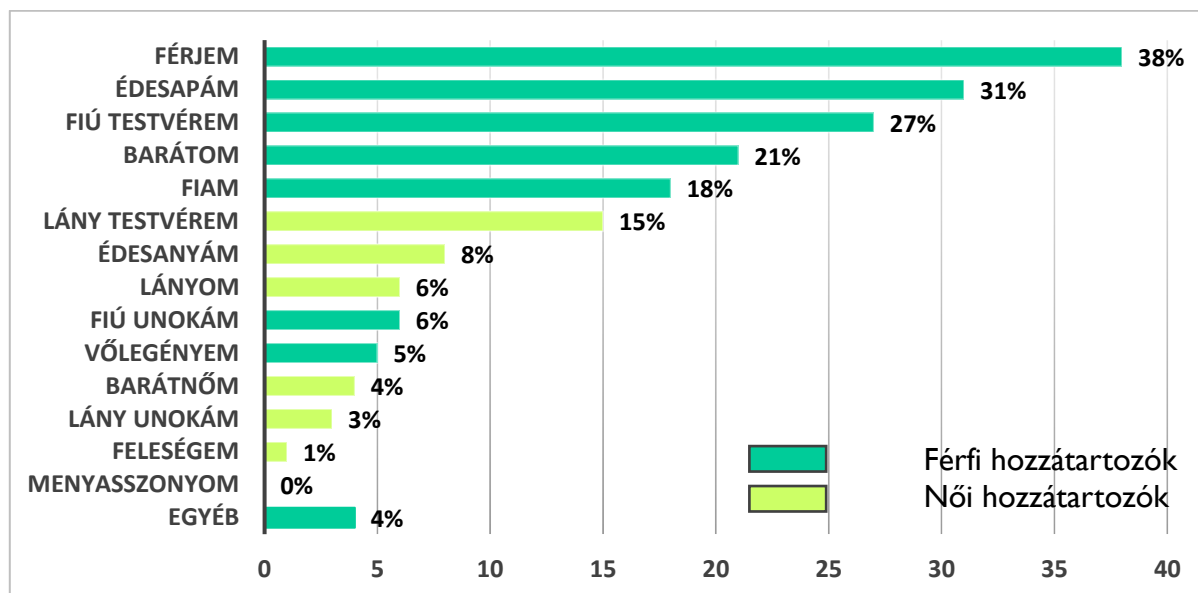
Forrás: Saját szerkesztés

6.2. Az orosz-ukrán háború migrációs hatásai

Az orosz-ukrán háború kitörése egy olyan jelenség volt, amely jelentős ráhatást gyakorolt az emberek mindennapjaira. Kárpátjáról is emberek ezrei kényszerültek otthonaik elhagyására, más országokba történő menekülésre. Első körben arról kérdeztük a válaszadóinkat, hogy valamelyik családtagjuk, rokonuk, vagy barátjuk tartózkodik-e jelenleg külföldön, aki a háború kitörése óta nem tud/tudott hazajönni. A megkérdezettek jelentős részének (97%) tartózkodik külföldön valamilyen szerette, illetve a kitöltők csekély részének egy ideig tartózkodott külföldön családtagja, de már hazatért (3%).

Ezt követően arra kértük az adatközlőket, hogy jelöljék meg, milyen kapcsolat áll fenn a háború miatt külföldön tartózkodó/tartózkodott személy és közte, akit meg is tud/tudott látogatni. Ennél a kérdésnél több választási lehetőség is volt, mert akár több olyan személy is lehet egy családon, rokonságon belül, akik külföldön tartózkodnak. A kutatásból egyértelműen kiderült, hogy a legmagasabb arányban a férfiak tartózkodnak külföldön. A férjem válaszlehetőséget 45 fő (38%) jelölte, ezt követően 37 fő az édesapám (31%), 32 fő a fiú testvérem (27%), 25 fő a barátom (21%), 22 fő a fiam (18%), 7 fő a fiú unokám (6%) és 6 fő jelölte a vőlegényem választási lehetőségét (5%). A férfiak mellett jóval alacsonyabb arányban jelölték a nőket: 18 fő jelölte a lány testvérem (15%), 9 fő az édesanyám (8%), 7 fő a lányom

(6%), 5 fő a barátnőm (4%), 4 fő a lány unokám (3%), valamint egy fő jelölte a feleségem (1%) választási lehetőséget (6. ábra). Ezen kívül az egyéb kategóriában olyan családtagokat, ismerősöket említenek még, mint: a nagybáty, nagynéni, rokonok, ismerősök, unokatestvérek.

6. ábra. A válaszadók és a külföldön tartózkodó/tartózkodott személyek közötti kapcsolat

Forrás: Saját szerkesztés

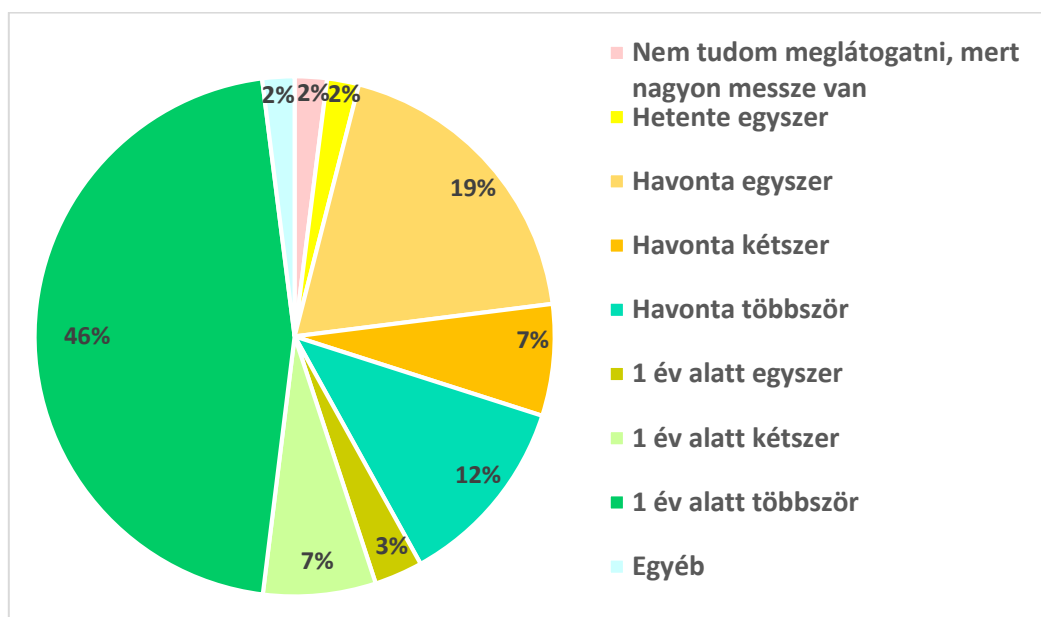
Arra is kíváncsiak voltunk, hogy melyik országban tartózkodnak/tartózkodtak a válaszadók külföldön rekedt szeretteik. 99 személy jelölte Magyarországot (a megkérdezettek 83%-a) ezen kívül jelölték még Csehországot (16 fő), Szlovákiát (14 fő), Németországot (13 fő), Lengyelországot (10 fő), Ausztriát (4 fő), Romániát (4 fő), Hollandiát (2 fő). Ez az eredmény szintén nem okoz nagy meglepetést, hiszen az ukrainai magyar kisebbséghez tartozó személyek, hová is menekülhettek volna leginkább, ha nem Magyarországra.

6.3. Az orosz-ukrán háború turisztikai hatásai

Amint az előző fejezetből láthattuk, a kutatásban szereplő adatközlők döntő többségének az orosz-ukrán háború következtében külföldön tartózkodik vagy mondhatni akaratlanul külföldre emigrált valamely családtagja, rokona, barátja. A továbbiakban a háborús időben végzett utazásaikról, családtagjaik, rokonaik, barátaik meglátogatásáról, annak különböző aspektusairól, vagyis a munkám szakirodalmi fejezetében kifejtett VFR turizmussal rokonítható tevékenységekkel kapcsolatban kérdeztük őket.

Első kérdésünk arra irányult, hogy milyen gyakran látogatják külföldön maradt szeretteiket. Ahogyan azt a 7. ábra is mutatja a válaszadók közel fele (46%) azt a választ adta, hogy 1 év alatt többször is meglátogatta családtagját, rokonát. A többi válaszlehetőséget az

előzőnél sokkal kevesebbszer jelölték az adatközlők, de a havonta egyszer (19%), kétszer (7%) vagy annál többször (12%) való látogatást összesen a válaszadók egyharmada jelölte meg. Olyan adatközlők is voltak, akik az előzőnél jóval ritkábban, vagyis az elmúlt 1 év alatt csupán egyszer (3%) vagy kétszer (7%) tudták meglátogatni szeretteiket, illetve sajnos olyanok is akadtak (2%), akik egyáltalán nem tudják meglátogatni szeretteiket, mert nagyon messze tartózkodik. A gyakori, hetente egyszer történő látogatást csekély számú adatközlő, csupán 2% választotta (7. ábra).

7. ábra. Milyen gyakran látogatják külföldön maradt szeretteiket?

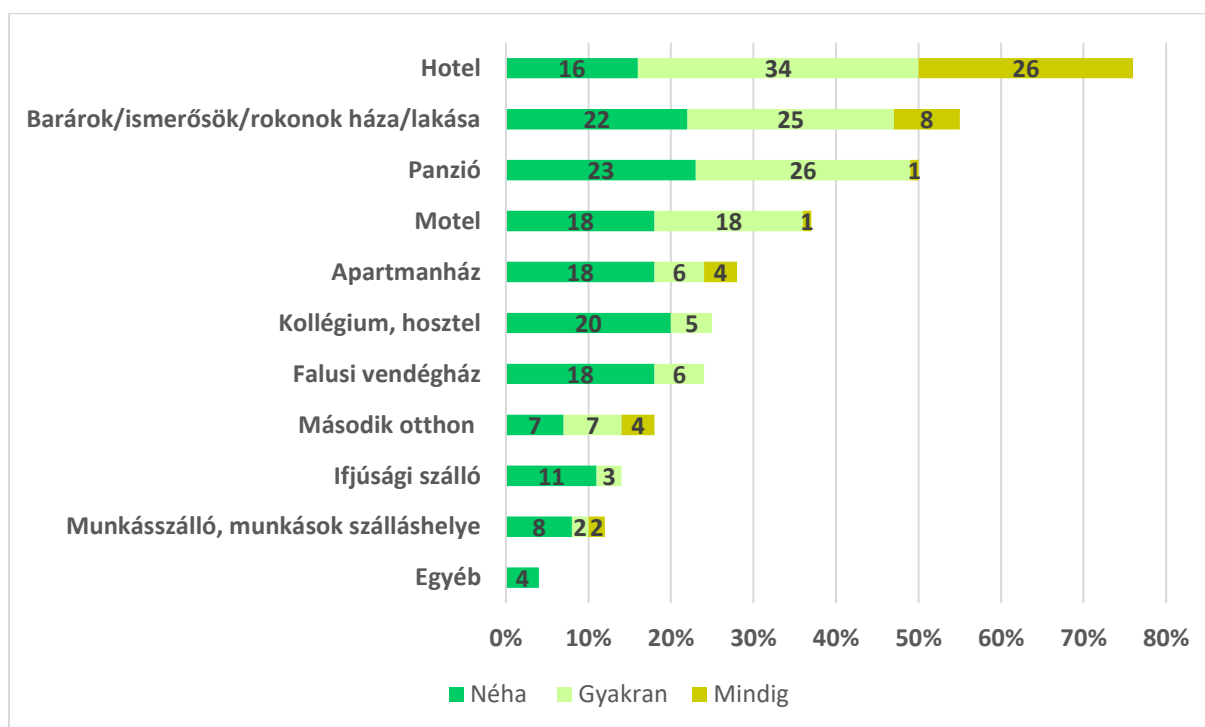
Forrás: Saját szerkesztés

A kérdőívben megkérdeztük az alanyokat arról is, hogy a látogatások során, átlagosan mennyi időt töltenek/töltöttek el az adott országban. Megoszló válaszok érkeztek. Jelentős részük mindössze 1-2 (12%), vagy 2-3 napra (25%) utazik és többnyire hétvégénként. Vannak viszont olyanok is szép számmal, akik 3-5 napot is eltöltenek (25%) egy látogatás során az adott országban. Ezen kívül vannak adatközlők, akik 2-3 napra utaznak, többnyire hétköznaponként (6%), vagy 10 napra (8%), 1 hétre (11%), 2 hétre (3%), illetve érkezett még olyan válasz is, hogy a felsoroltatnál többet tölt/töltött el az adott országban (10%).

Részletesebben szeretnénk volna megvizsgálni azt, hogy a válaszadók által végzett látogatásoknak, milyen turisztikai hatásai mutathatók ki a meglátogatott országokban, ezért megkérdeztük őket, hogy hol szállnak meg, milyen étkezési lehetőségeket vesznek igénybe, illetve milyen tevékenységeket végeznek a felkeresett országokban. Összehasonlítás gyanánt ugyanezen kérdéseket tettük fel a háború előtti időszakokra vonatkozóan is.

A háború előtt végzett utazásokkal kapcsolatban, arra a kérdésre, hogy hol szálltak meg, változatos válaszok érkeztek be. Az adatok alapján kimutatható volt, hogy rendszerint a

kereskedelmi szálláshelyek közül a hoteleket vették igénybe leggyakrabban (26% mindig, 34% gyakran, 16% néha) a válaszadók, majd ezt követte még magas arányban a barátok/rokonok/ismerősök háza (8% mindig, 25% gyakran, 22% néha). Az eredmények alapján feltételezhetjük, hogy már a háború előtti időszakban is végeztek látogatásokat valamely hozzátartozójukhoz egy külföldi országba. Csekély mértékben, de megemlítették még az olyan szálláshelyeket is, mint: a panziók (26% gyakran, 23% néha, mindig 1%), motelek (18% gyakran, 18% néha, 1% mindig), apartman házak (18% néha, 6% gyakran, 4% mindig), kollégiumok (20% néha, 5% gyakran), falusi vendégházak (18% néha, 6% gyakran), második otthon az adott országban bérelt vagy vásárolt házban (7% néha, 7% gyakran, 4% mindig), ifjúsági szállók (11% néha, 3% gyakran), munkásszállók (8% néha, 2% gyakran, 2% mindig) (8. ábra).

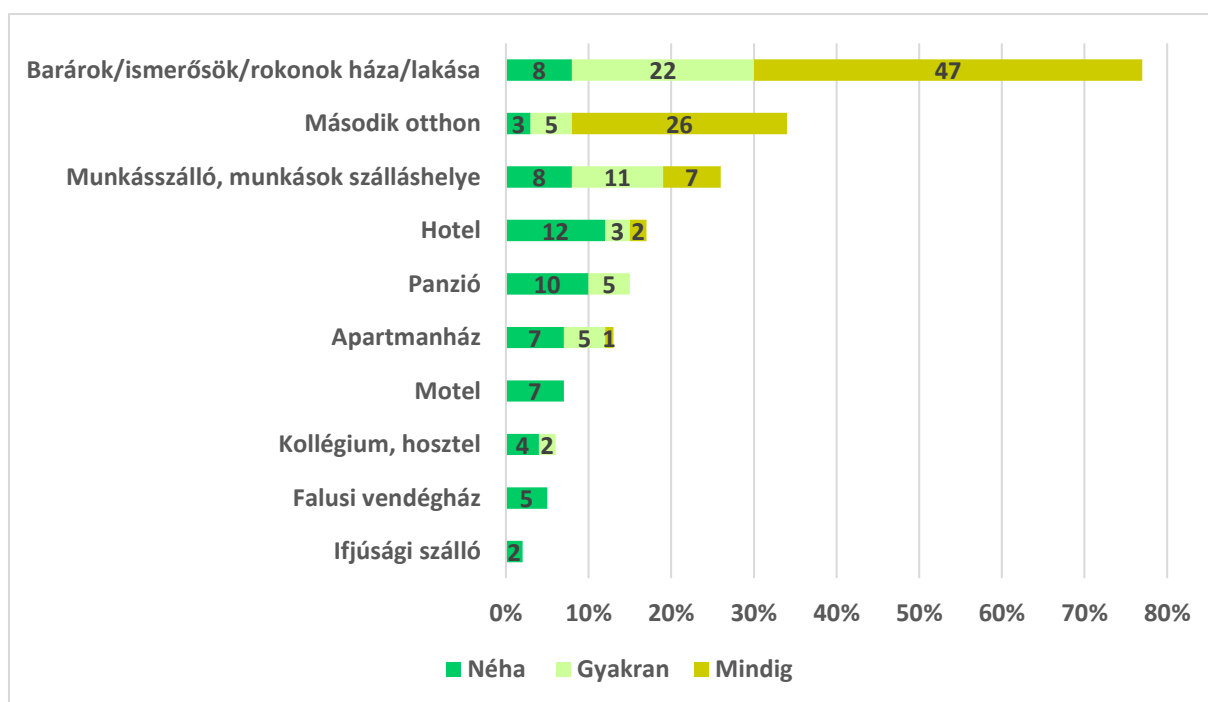

8. ábra. Az orosz-ukrán háború előtti 5 éves időszakban igénybe vett szálláslehetőségek

Forrás: Saját szerkesztés

A háború kezdete óta eltelt két év során végzett látogatások ideje alatt, azonban a kereskedelmi szálláshelyeket már jóval kevesebben vették igénybe, hiszen a válaszadók 47%-a tartózkodott rendszeresen (ezen kívül 22% gyakran, 8% néha) barátok, ismerősök, rokonok házában. Ezen kívül 26%-uk szállt meg rendszeresen második otthonban (ezen kívül 5% gyakran, 3% néha), az adott országban bérelt vagy vásárolt házban, illetve a munkásszállókra való tartózkodás is (11% gyakran, 8% néha, 7% mindig) egy jellegzetes szálláshelynek bizonyul az adatközlők körében. Ez alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a vizsgált kistérségek lakosainál, ezen időszakban a szálláshely kiválasztásánál 2 fontos szempont

létezett: egyrészt a megkérdezettek a lehető legtöbb időt töltsék el a külföldön tartózkodó hozzátartozójukkal, másrészt a barátok, ismerősök, rokonok házában való tartózkodás egyben anyagi szempontból is kedvező, hiszen nagy valószínűséggel, ilyenkor nem kell fizetni a szállásért. Ugyancsak felfedezhetjük a beérkezett adatok alapján, hogy ezen időszakban a válaszadók már nagy arányban szállnak meg második otthonban az adott országban bérelt vagy vásárolt házban. Ez utóbbi alapján elmondhatjuk, hogy jelentős növekedésnek indult az adatközlők külföldre költözése, melyet a mai napig is tartó orosz-ukrán háború idézett elő. A barátok, ismerősök, rokonok házában való tartózkodáshoz képest, illetve a háború kezdete előtti időszakhoz hasonlítva, az adatközlők jóval alacsonyabb arányban veszik igénybe látogatásaik során a hoteleket (12% néha, 3% gyakran, 2% mindig), panziókat (10% néha, 5% gyakran), apartman házakat (7% néha, 5% gyakran, 1% mindig), moteleket (7% néha), kollégiumokat (4% néha, 2% gyakran) (9. ábra).

9. ábra. A látogatás során igénybe vett szálláshelyek

Forrás: Saját szerkesztés

A kérdőívet kitöltő személyeket ezután arra kértük, hogy mondják el miért esik/esett a választásuk az adott szálláshelyekre látogatásaik során. 68% azért veszi igénybe az általa megadott szálláshelyet, mivel rokonoknál/barátoknál/ismerősöknél nem kell fizetni. 30% számára az a legkényelmesebb szállás, 19% azért választotta mert olcsó, 13%-nak nem számít mennyibe kerül a szállás, csak együtt lehessen a családdal, 11% számára az játszott közre, hogy azt a szálláshelyet az adott országban ingyenesen igénybe lehetett venni, 11% nem vesz igénybe

szálláshelyet, és 3% jelölte azt, hogy azért választotta azt a szálláshelyet, mert az adott településen nem volt más szálláslehetőség.

Azokhoz is intéztünk kérdést, akik véleményük szerint nem vesznek igénybe szálláshelyet. Megkérdeztük, hogy ennek szerintük mi az oka. Azon személyek, akik válaszoltak a feltett kérdésre, legtöbbször olyan választ adtak, hogy volt más megoldásuk rá, vagy nem maradnak hosszú időre így nincs kifejezetten szükségük szállásra.

Az étkezéssel kapcsolatos kérdéseknél, arra kértük a kitöltőket, hogy jelöljék meg azt, hogy volt turisztikai utazásaik/jelenlegi látogatásaik során, milyen étkezési lehetőségeket vesznek/vettek igénybe, és értékeljék egyúttal azt, hogy milyen gyakorisággal éltek ezekkel a lehetőségekkel. A beérkezett adatokat szintén összehasonlítottuk.

A háború előtt igénybe vett étkezési lehetőségek, és azok gyakorisága:

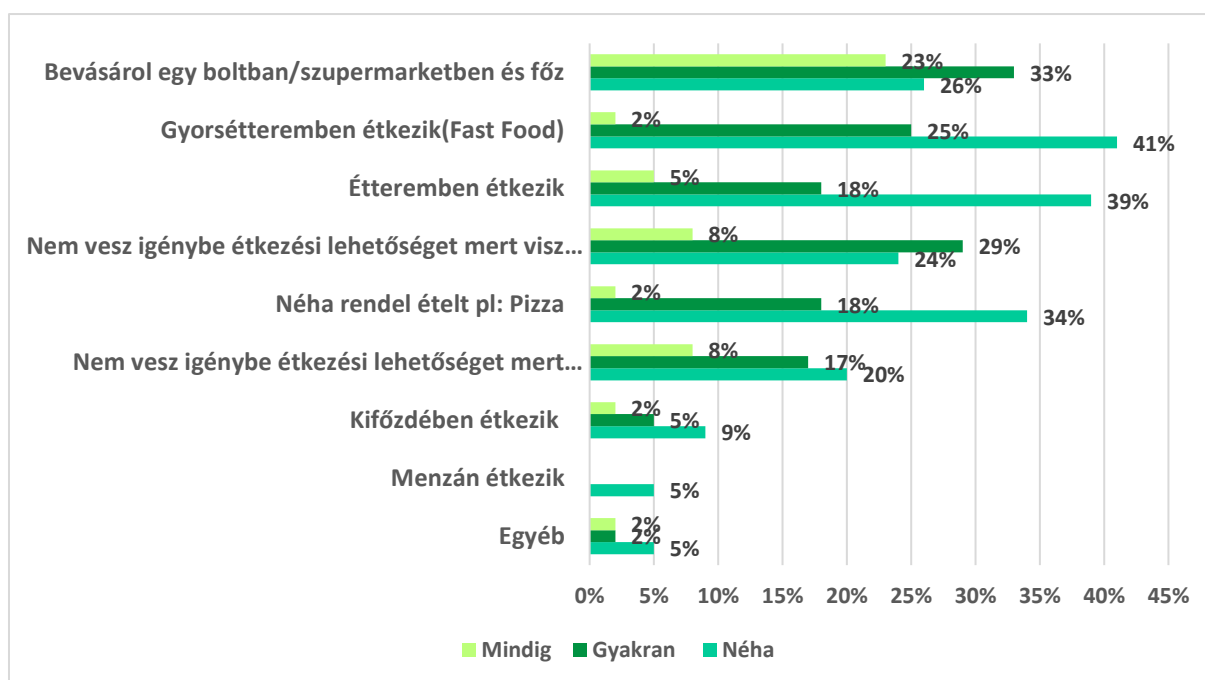
- A „mindig” lehetőséget olyan étkezéseknél jelölték nagyobb arányban, mint a szálláshelyen igénybe vehető étkezési lehetőségek (22%), önellátás (11%), valamint étteremi étkezés (8%).
- A „gyakran” kategóriában többségében, olyan választási lehetőségeket jelöltek magas arányban, mint a szálláshelyen igénybe vehető étkezési lehetőségek (44%), étteremben való étkezés (37%), gyorsétteremben (34%), önellátás (24%). Azonos arányban jelölték a rendeléseket (23%) és a kifőzdékben történő étkezéseket (19%), végül a legkevesebben a „gyakran” kategóriában a menzai étkezéseket jelölték (10%).
- A „néha” lehetőséget pedig a következőknél jelölték: gyorsétteremben étkeztek (35%), önellátók voltak (34%), étteremben étkeztek (33%), rendelték az ételt (25%), kifőzdékben étkeztek (16%).

A háború kitörése utáni időszakban végzett utazások során igénybe vett étkezési lehetőségek és azok gyakorisága:

- A „mindig” lehetőséget a következő kategóriákban jelölték meg magas arányban: bevásárolnak egy boltban/szupermarketben és főznek (23%), nem vesz igénybe étkezési lehetőséget, mert nem maradnak hosszú időre (8%), nem vesz igénybe étkezési lehetőséget, mert visznek magukkal élelmet (8%), étteremben étkeznek (5%).
- A „gyakran” kategóriában olyan étkezési lehetőségeket jelöltek meg mint a: bevásárol egy boltban/szupermarketben és főz (33%), nem vesz igénybe étkezési lehetőséget mert visz magával élelmet (29%), gyorsétteremben étkezik (25%), néha rendel ételt (18%), étteremben étkezik (18%), nem vesz igénybe étkezési lehetőséget, mert nem marad hosszú időre (17%), kifőzdében étkezik (5%).
- A „néha” választási lehetőségnél pedig sokan választották azt, hogy gyorsétteremben étkeznek (41%), étteremben étkeznek (39%), néha rendelnek ételt (34%), bevásárolnak egy boltban/szupermarketben és főznek (26%), nem vesz igénybe étkezési lehetőséget

mert visz magával élelmet (24%), nem vesz igénybe étkezési lehetőséget, mert nem marad hosszú időre (20%).

A két vizsgált időszak adatai alapján lényeges eltéréseket figyelhetünk meg az étkezések terén. Az orosz-ukrán háború kitörése előtti étkezési lehetőségeknél jellemzően olyan étkezéseket vettek igénybe leginkább, amelyeket a szálláshelyen kínáltak, majd ezeket követően látogattak el helyi éttermekbe/gyorséttermekbe. Ezzel szemben a háború óta folyó látogatások során leginkább saját maguk vásároltak be és készítik el ételeiket, vagy nem is vesznek igénybe vásárlási, étkezési lehetőséget, mert vagy visznek magukkal élelmet, vagy nagyon rövid ideig maradnak és nincs rá szükségük. Ennek ellenére az éttermek, gyorséttermek és ételrendelések igénybevételének aránya sem elhanyagolható. Az egyértelmű, hogy a legtöbb látogató napi tartózkodása alatt nem ilyen helyeken étkezik, de a gyakran és a néha kategóriában jelentős a megjelenésük (10. ábra).

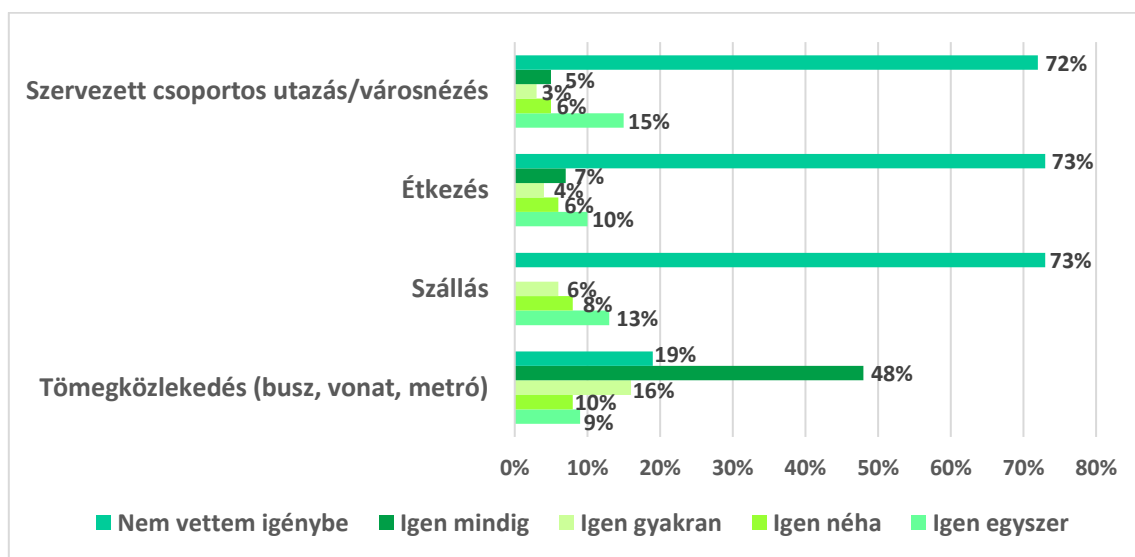

10. ábra. A háború kitörése utáni időszakban végzett utazások során igénybe vett étkezési lehetőségek

Forrás: Saját szerkesztés

Az orosz-ukrán háború kitörése után rengeteg ország mutatott szolidaritást az Ukrajnából érkezők felé. Számos segítséget nyújtottak, többek között különböző kedvezményekkel segítették őket, ezért külön megkérdeztük a kitöltő személyeket, hogy látogatásuk során igénybe vették-e ezeket. A kutatásból kiderült, hogy a legtöbbet igénybe vett kedvezmények közé tartozik a tömegközlekedéssel kapcsolatosak, ezt követték a szállásokra

vonatkozó kedvezmények, az étkezés és a legkevesebben a szervezett csoportos utazásokat vették igénybe (11. ábra).

11. ábra. Igénybe vette-e az ukrán állampolgárok részére az adott országban elérhető kedvezményes lehetőségeket?

Forrás: Saját szerkesztés

A következő kérdés szintén a kedvezményekkel volt kapcsolatos. A kitöltőktől azt kérdeztük meg, hogy ha nem lettek volna az adott országban kedvezményesen elérhető utazási/étkezési és szálláslehetőségek, megengedhettek volna-e maguknak/családjuknak annyi szabadidős és/vagy turisztikai jellegű tevékenységet az elmúlt 2 évben, mint amennyit végeztek. 65% felelt igennel, vagyis a többség akkor is végezte volna az említett tevékenységeket, ha nem lettek volna ezek a kedvezmények, viszont 29%-uk nemmel felelt, tehát ők úgy gondolják, hogy nekik sokat segítettek az adott országban elérhető kedvezmények tevékenységük megvalósításában, és 6% válaszolta, hogy talán.

A továbbiakban megkérdeztük az adatközlőket, hogy hol töltötték a jeles napokat, ünnepeket az elmúlt években. A húsvétot a kitöltők 48%-a az otthonában (Kárpátalján), 38%-a Magyarországon, illetve 14% töltötte más országban. A pünkösdöt hasonló arányban 48%-a az otthonában, 39%-a Magyarországon, 13%-a más országban. A karácsonyt a válaszadók fele, 50%-a Magyarországon, 28%-a az otthonában, 22%-a más országban. Az új évet pedig hasonlóan a karácsonyhoz, a válaszadók 50%-a Magyarországon, 27% az otthonában, 23%-a más országban töltötte. Az eredményekből látható, hogy a jeles napokat, ünnepeket a családok fele együtt tudta tölteni. Legnagyobb arányban karácsonykor (72%), a szeretet ünnepén és az új év (73%) alkalmával látogattak el szeretteikhez.

Ezt követően arra kértük az adatközlőket, hogy 1-4-ig terjedő skálán (1=soha, 2=néha, 3=gyakran, 4=mindig) jelöljék meg, hogy milyen gyakran fordult elő, hogy az ünnepeket nem

az otthonában töltötte. A megkérdezettek zöme soha nem töltötte az ünnepeket más országban (69%), ezt követték azon válaszadók, akik néha (18%), gyakran (7 %), és nagyon kevesen jelölték a mindig (6%) választási lehetőséget.

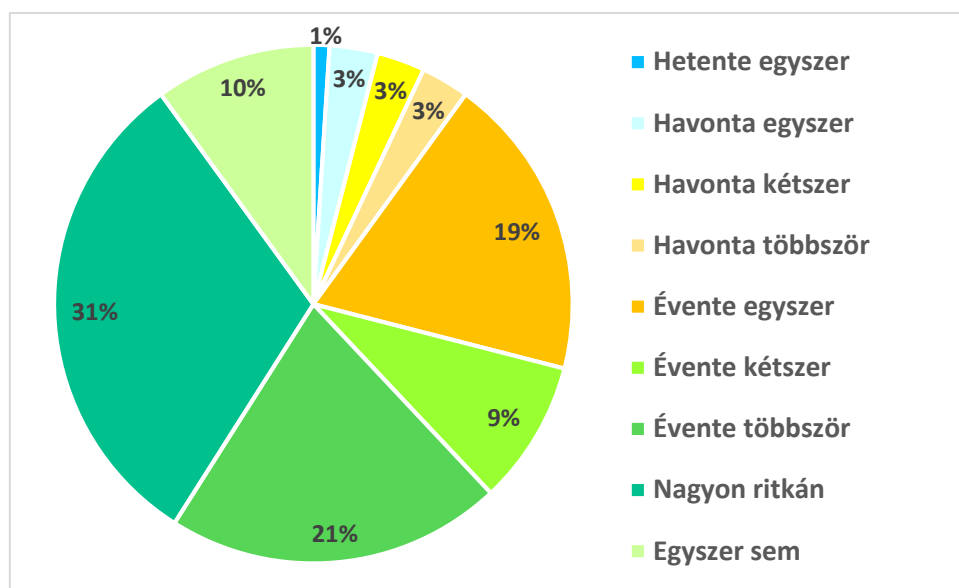
Voltak olyan személyek is, akik már nem látogatják rokonaikat. Fő indoknak a következőket sorolták fel: folyamatban van az egész család kiköltözése (39%), nincs elegendő anyagi fedezet az ott tartózkodásra (17%), mert azt szeretném, hogy hazatérjen (15%), már kiköltöztem (9%), vagy az egész családom kiköltözött külföldre (8%), már én sem tudom átlépni a határt (6%), már hazatért (2%) és egyéb (4%) indokok.

Végezetül megkérdeztük, hogy a válaszadó lát-e arra esélyt, hogy a háború hamarosan véget ér, és szeretne haza tud térni Ukrajnába. A megkérdezettek 55%-a szerint nem ér véget hamarosan a háború, 28%-a szerint talán, 17% áll a dolgokhoz pozitívan, és gondolja úgy, hogy nemsokára véget ér.

6.4. Az utazási szokások változása a háború hatására

A kutatás során szeretnénk volna megvizsgálni többek között az utazási szokások időbeli változását a konfliktus hatására, ezért az orosz-ukrán háború kitörése előtti 5 éves (2017-2021) időszakban végzett turisztikai jellegű utazásokra, valamint a háború kitörése utáni időszakra vonatkozó utazásokkal kapcsolatos kérdéseket is feltettünk.

Első kérdésünk az volt, hogy a háború kitörése előtt az adatközlők milyen gyakran vettek részt turisztikai jellegű utazásokon. A megkérdezettek 31%-a nagyon ritkán utazott. Az utazások ennél gyakoribb előfordulása közül a legnagyobb arányban az évente többszöri (21%) évente egyszeri (19%), kétszeri (9%) lehetőséget jelölték meg. A többi lehetőséget ennél jóval kevesebb arányban választották (12. ábra). Az adatok alapján tehát egyértelműen elmondható, hogy bár eltérő motivációkból, de az adatközlők egy része előszeretettel vett részt egy turisztikai jellegű utazáson a háborút megelőző időszakban. A korosztályok által végzett 2 időszak utazásainak összehasonlításánál megfigyelhető azonban, hogy az idősebb korosztály (48-63 év közöttiek) a háború előtt nagyon ritkán (60%), vagy soha nem végzett utazásokat. Ez mára már változást mutat, hiszen rákényszerülnek arra, hogy útra kelljenek és végezzenek utazásokat (évente többször, vagy havonta egyszer), hiszen ez az egyetlen módja annak, hogy látogathassák szeretteiket.

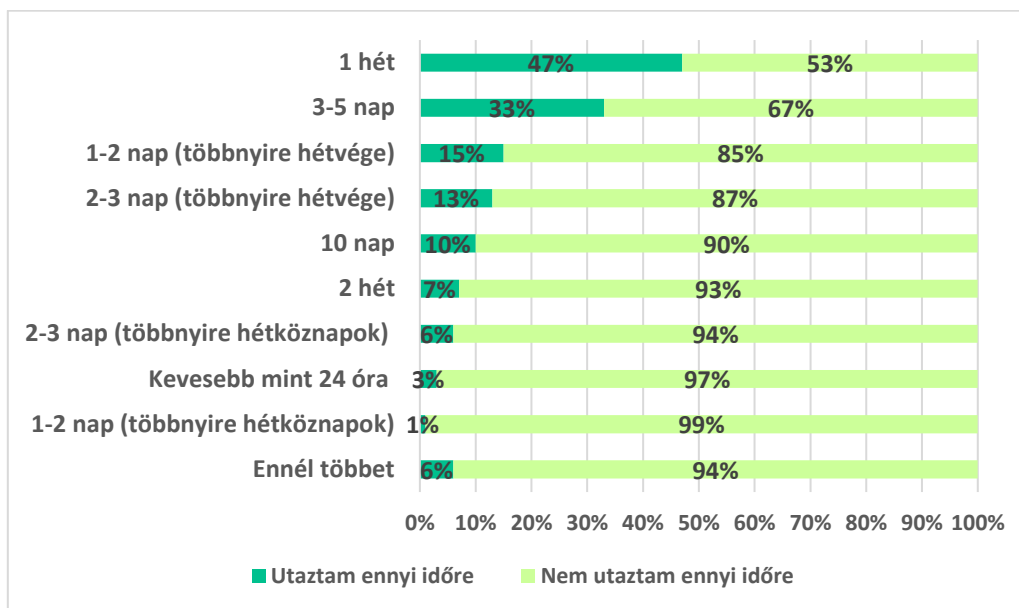
12. ábra. Milyen gyakran vett részt turisztikai jellegű utazáson a háború kitörése előtti 5 évben?

Forrás: Saját szerkesztés

A továbbiakban megkérdeztük a kitöltőket, hogy az évnek melyik időszakában vettek részt leggyakrabban turisztikai jellegű utazáson a háború kitörése előtt. Itt több válaszlehetőséget is megjelölhettek, amely során kiderült, hogy a túlnyomó többség nyáron utazik (92%), majd ezt követte a tél (10%), a tavasz (9%), és az ősz (9%).

Többségében a külföldi utazásokat részesítették előnyben, azonban belföldi utazásokon is sokan részt vettek. 46% csak külföldre, 31% többször utazott külföldre mint belföldre, 13% külföldre és belföldre egyforma arányban utazott, 6% többször utazott belföldre mint külföldre, és mindössze 4% vett részt csak belföldi utazásokon. Azon személyek, akik utaztak turisztikai jelleggel belföldön legtöbbször Kárpátalját és annak városait/településeit nevezték meg (19 fő), ám magas számban megemlítették még az olyan megyéket is, mint Lemberg (12 fő), Kijev (8 fő), Odessza (6 fő) Ivano-Frankivszk (4 fő), Harkiv (3 fő), Rivne (2 fő) Mikolajiv (2 fő). A külföldi utazásoknál ennél jóval változatosabb adatok érkeztek be. A kitöltők többsége (58%) utazott Magyarországra, valamint megemlítették még az olyan turisztikailag vonzó országokat mint, Horváthország, Ausztria, Csehország, Olaszország, Franciaország, Görögország, Németország, Románia, Egyiptom Törökország.

Szerettük volna felmérni továbbá, hogy a válaszadók átlagosan alkalmanként mennyi időt töltöttek el turisztikai jelleggel a háború kitörése előtt egy adott országban. Legtöbbjük 1 hétre (47%), 3-5 napra (33%), 1-2 napra (15%) vagy 2-3 napra (13%) utazott el többnyire hétvégén. Sokan töltöttek továbbá 10 napot (10%), 2 hetet (7%), vagy a felsoroltaknál többet. Akadtak olyanok is viszont, akik hétköznapiaként 2-3 napot (6%), vagy akár kevesebb mint 24 órát töltöttek el egy meglátogatott országban (13. ábra).

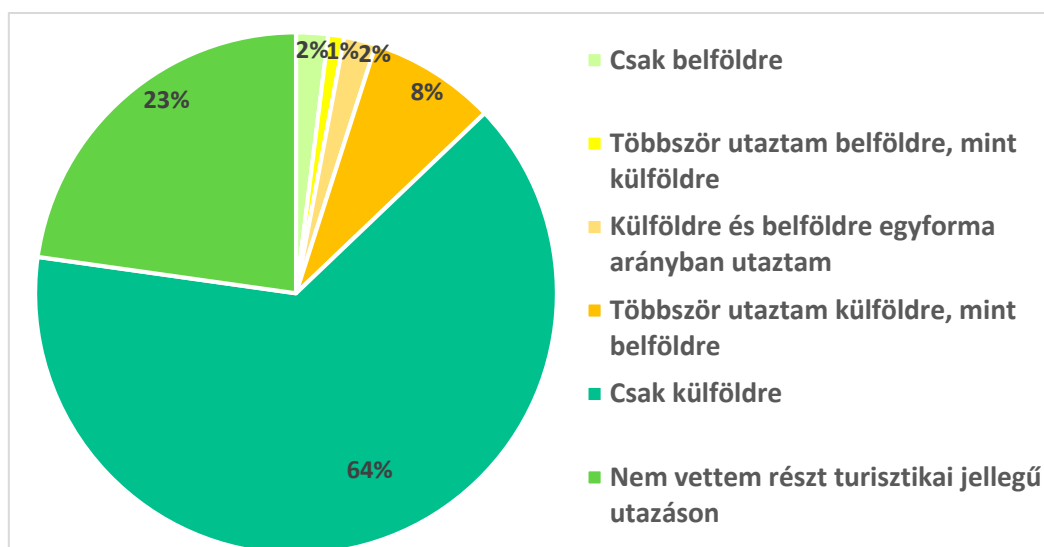
13. ábra. Leggyakrabban milyen hosszú időre utazott el turisztikai céllal a háború kitörése előtti 5 évben?

Forrás: Saját szerkesztés

Az adatközlőknél rákérdeztünk arra is, hogy általában ki szervezte meg turisztikai jellegű utazásaikat. A legtöbbjük saját maga (49%), családja (44%), barátai (19%), utazási iroda (18%), férje/felesége (12%), iskola (11%), barátja/barátnője (7%), munkahelye (5%) által juthatott el ilyen utazásokra.

Az adatközlők 77%-a, bevallása szerint, a háború kitörése óta is részt vesz turisztikai jellegű utazáson, és csak a maradék 23% adott nemleges választ. A háború kitörése óta az adatközlők 64%-a csak külföldre, 8% többször utazott külföldre mint belföldre, 2% külföldön és belföldön egyforma arányban utazott, ugyancsak 2% csak belföldön utazott (14. ábra).

Amint az adatokból láthatjuk a háború bekövetkezte az utazásokra vonatkozóan hozott némi változást. A válaszadók jóval többen és többször (7. ábra) utaznak külföldre és a belföldre irányuló utazások a korábbi évekhez képest (2017-2021) jelentősen lecsökkentek.

14. ábra. Hová utazott legtöbbször a háború kitörése óta?

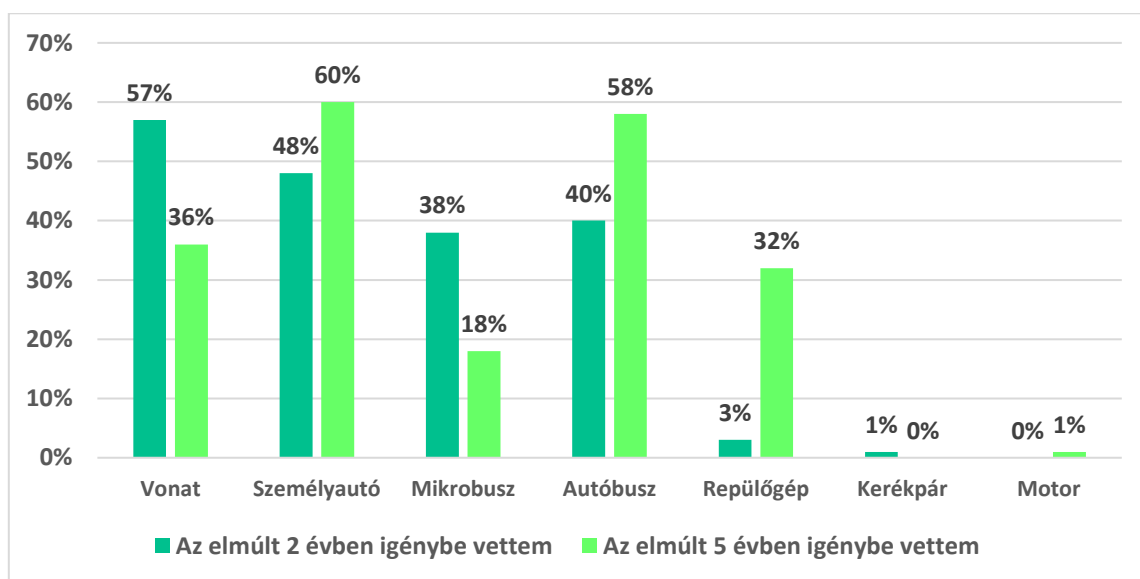
Forrás: Saját szerkesztés

Bár a válaszadók többsége mai napig részt vesz turisztikai utazáson, az úticélt tekintve is történtek változások, ugyanis elősorban Magyarországra (72%) irányulnak jelenlegi utazásaik. Megemlézték még az olyan országokat is, mint Németország, Csehország, Szlovákia, Románia, Lengyelország, Törökország, Horvátország, Spanyolország, Ausztria, Franciaország, Anglia, Egyiptom. A többségében azonban Magyarországot látogatják és ennél kevesebben Szlovákiát, Lengyelországot, Németországot, Csehországot. Ez utóbbi országokat választók 70%-ban adták azt a választ utazási motivációjukra, hogy elsősorban családtagjaik/barátaik/rokonaik meglátogatása miatt utaznak/utaztak a háborús időszakban. Ezen kívül munkavállalás miatt is végeznek utazásokat a válaszadók, illetve érkeztek még olyan válaszok is, hogy jobbak az életkörülmények az adott országban, sok segítséget nyújtanak részükre, szép látnivalók vannak, valamint távolságban is közelebb esnek Kárpátaljához. Akik pedig a már fentebb említett országok másik felét (Törökország, Horvátország, Spanyolország, Ausztria, Franciaország, Anglia, Egyiptom) keresték fel, a fő céljuk a kikapcsolódás, pihenés volt. Az adatközlők jelenlegi utazásainak célországai között csekély arányban jelennek meg a tipikus turisztikai desztinációk.

A háborús idők alatt végzett belföldi utazásoknál a legtöbb kitöltő Kárpátalját és annak különböző településeit nevezte meg (10 fő), mint a háború előtti időszakban. Ezen kívül említették még Lemberget (2 fő), Kijevet (2 fő) és 1 személy látogatta még Hmelnickij megyét.

Felmértük továbbá, hogy a válaszadók, milyen utazási eszközt/eszközöket vettek igénybe a háború előtt egy nyaralás/utazás során, majd azt összehasonlítottuk a háborús időkben végzett utazások során igénybe vett utazási eszközökkel. A háború előtt szinte egyforma arányban használták a közúti, vasúti, légi közlekedési eszközöket. A legtöbben a következő utazási eszközöket alkalmazták: személyautó (60%), autóbusz (58%), vonat (36%), repülőgép

(32%), mikrobusz (18%). Azonban ezen arányok a háború következtében változásokat mutattak. Mint ahogyan azt a 15. ábra is mutatja, a többség leginkább egy látogatás során a közúti és vasúti közlekedési eszközöket használta, ugyanis legtöbbször személyautóval (48%), vonattal (57%), mikrobusszal (38%), autóbusszal (40%) közlekedtek. A repülőgépek alkalmazása a háború előtti években használtakhoz képest a töredékére csökkent. Ez feltehetőleg azzal hozható összefüggésbe, hogy a kitöltők hozzátartozói legtöbbször Ukrajna szomszédos országában helyezkedett el, így meglátogatásukhoz viszonylag rövid idő szükséges, amelyre kiválóan alkalmasak a közúti és vasúti közlekedési eszközök.

15. ábra. Milyen utazási eszközt vesz/vett igénybe az elmúlt 2 évben és a háború előtti 5 évben?

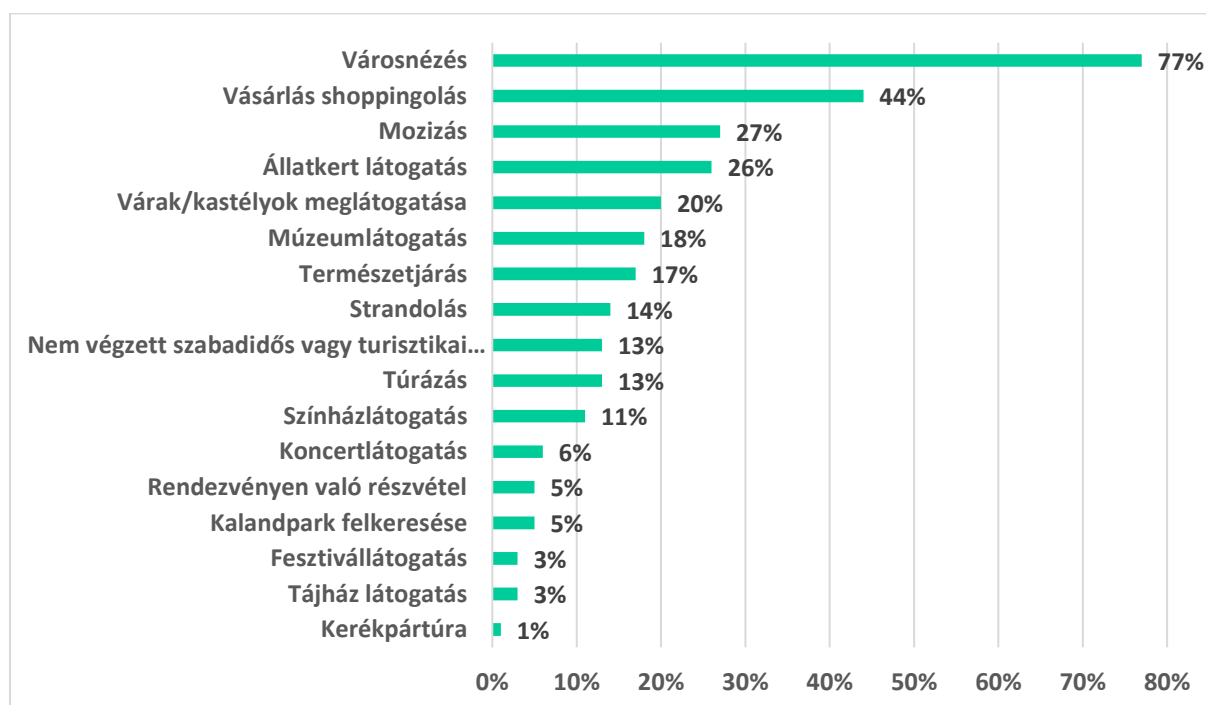
Forrás: Saját szerkesztés

Miután felmértük, hogy az adatközlők milyen utazási eszközöket vettek igénybe a két időszakban, egyúttal megkérdeztük, hogy kivel kikkel utaztak ezen tevékenységeik során. Szintén eltérő válaszok érkeztek. A turisztikai utazások alkalmával a kitöltők nagy része többnyire társsal/társasággal egybekötött utazásokon vett részt: családdal (67%), párral (42%), baráttal/barátokkal (34%), egyedül (10%) munkatárssal/munkatársakkal (9%), rokonnal/rokonokkal (6%). A háborús időszakban végzett utazások során ez megváltozott, hiszen a többség eleve a szerettei meglátogatása miatt kelt útra. Egyedül 57%, gyermekkel 25%, szülővel 24%, testvérrel 19%, rokonokkal 13%, baráttal/barátokkal 12%, párral 11%, munkatárssal/munkatársakkal 3% utazott.

Ezt követően a válaszadókat arról kérdeztük, hogy a háború előtti 5 évben végzett utazásaikhoz hasonlóan a jelenleg végzett utazásaik során részt vesznek/vettek-e valamilyen turisztikai tevékenységben. A válaszokból kiderült, hogy csak 21%-uk nem végez turisztikai

tevékenységet, viszont 60% igen, de csak néha, 13% igen, gyakran, illetve 6% pedig a mindig választ jelölte meg. A válaszadók jelenlegi helyzetét nézve ez nem tekinthető rossz aránynak.

Feltételeztük, hogy a külföldre látogató személyek nem csak családjukat látogatják meg, hanem szeretnék kikapcsolódni is, valamint minőségi időt együtt tölteni. Annak érdekében, hogy megtudhassuk, hogy válaszadóink esetlegesen milyen szabadidő eltöltési tevékenységeket végeznek az adott országban, arra kértük őket, hogy jelöljék meg a rájuk jellemző tevékenységeket a kérdőívben előre megadott válaszok közül. A válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltő személyek jelentős része vett részt városnézésen (77%), vásárolt/shoppingolt (44%), ült be egy moziba kikapcsolódás gyanánt (27%), látogatott el egy állatkertbe (26%), várakat, kastélyokat látogattak meg (20%), valamint múzeumokat is sok esetben szívesen felkerestek (18%) (16. ábra).

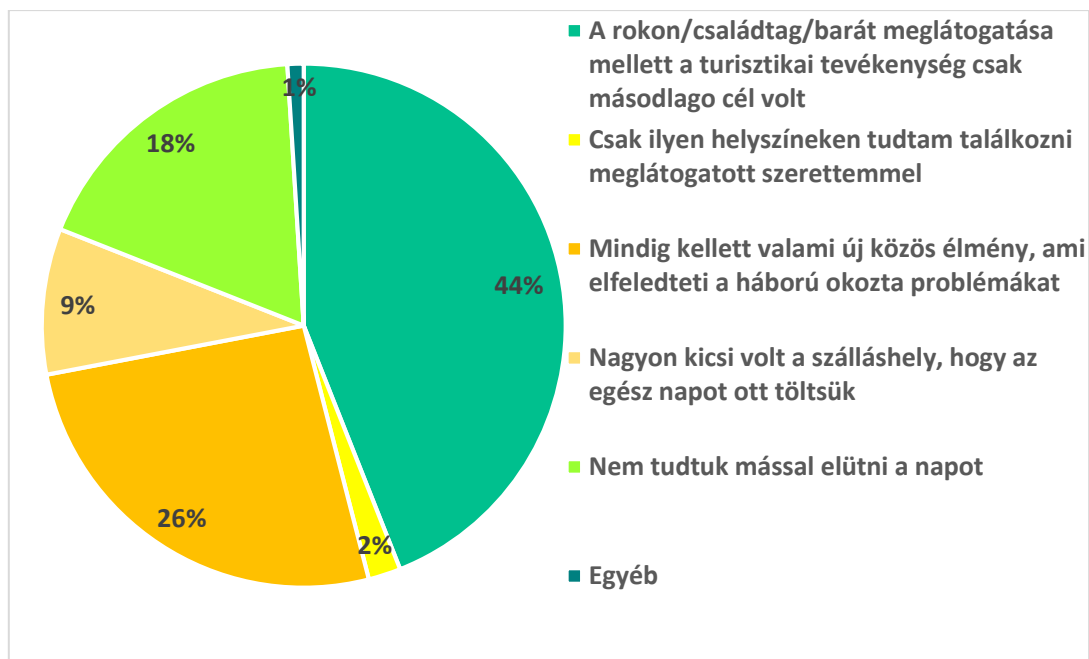
16. ábra. Milyen szabadidőeltöltési tevékenységeket végez/végzett a meglátogatott országban?

Forrás: Saját szerkesztés

Ezt követően, arra kértük azokat, akik Magyarországra utaztak az elmúlt 2 évben, családtagjukat, rokonukat, barátjukat meglátogatni, hogy válasszák ki, azokat a településeket, melyeket felkerestek turisztikai céllal. Nem meglepő módon Magyarország fővárosa Budapest kapta a legtöbb (60%) jelölést, megjelent még magas arányban: Nyíregyháza (22%), Debrecen (18%), Balatonfüred (15%), Miskolc (11%), valamint néhányan látogatást tettek: Siófokra (7%), Lilafüredre (7%), Egerbe (7%), Győrbe (6%), Vásárosnaményba (6%), Hajdúszoboszlóra (4%).

A következő kérdést, azoknak tettük fel, akik Magyarországon kívül más országokba is utaztak a háború kitörése óta. Arra kértük őket, hogy nevezzék meg azokat az országokat, ahol valamilyen turisztikai tevékenységet is végeztek. Nem mindegyik adatközlő válaszolt a feltett kérdésre, viszont legtöbben Szlovákiát (13%), Lengyelországot (10%), Csehországot (8%), Németországot (8%), Ausztriát (5%), Romániát (4%), illetve olyan országokat neveztek még meg mint: Spanyolország, Egyiptom, Franciaország, Törökország, Horvátország és Cyprus.

Miután felmértük, hogy az adatközlők és ebből következően családtagjaik is kisebb-nagyobb mértékben részt vesznek szabadidős turisztikai tevékenységben a háborús időben végzett utazásaik során, megkérdeztük, hogy ennek mi volt a fő oka? 44% válaszolta, hogy a rokon/családtag/barát meglátogatása mellett a turisztikai tevékenység csak másodlagos cél volt, 26% úgy nyilatkozott, hogy mindig kellett valami új közös élmény, ami elfeledteti a háború okozta problémákat. 18% szerint nem tudták mással elütni a napot, 9%-nak nagyon kicsi volt a szálláshely, hogy az egész napot ott töltsék, valamint 2% csak ilyen helyszínen tudott találkozni meglátogatott szeretteivel. 1% választotta az egyéb választási lehetőséget, ahol a hasznos és minőségi idő, közös élményeket neveztek meg (17. ábra).

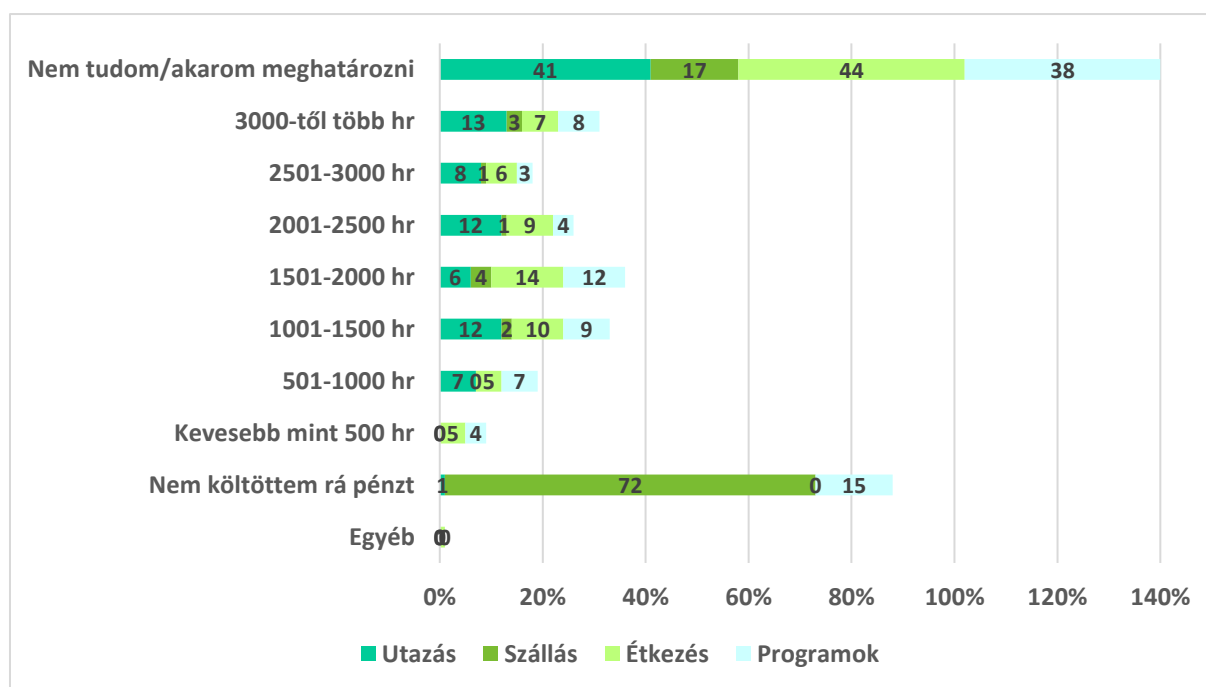
17. ábra. Mi volt a fő oka annak, hogy a rokona/ családtagja/barátja meglátogatása során valamilyen turisztikai tevékenységet is végzett?

Forrás: Saját szerkesztés

Anyagiakkal kapcsolatban is tettünk fel kérdéseket az adatközlők felé mind a két vizsgált időszakra vonatkozóan. Azt próbáltuk felmérni, hogy átlagosan mennyit költöttek utazásra (1fő/látogatás), szállásra (1fő/éj), étkezésre (1fő/nap), illetve programokra

(1fő/látogatás). Legtöbb kategóriánál elmondhatjuk, hogy az emberek többnyire zárkóztak voltak, mivel vagy nem tudták/vagy nem akarták meghatározni ezeket az összegeket.

A háború alatt végzett utazásoknál: 41% nem tudta/akarta meghatározni, ezen kívül 4 kategóriánál több válasz is érkezett: 13% 3000-től többet, 12% 2001-2500 hr között, szintén 12% 1001-1500 hr között, és 8% 2501-3000 hr között költ. Szállásnál többség: 72% nem költött szállásra pénzt, 17% nem tudta/akarta meghatározni, 4% 1501-2000 hr, 3% 3000 től többet költött. Étkezésre: 44% nem tudta/akarta meghatározni, 14% 1501-2000 hr között, 10% 1001-1500 hr, 9% 2001-2500 hr. Programokra: 38% nem tudta/akarta meghatározni, 15% nem költött programokra pénzt, 12% 1501-2000 hr, 9% 1001-1500 között költ el a látogatás során (18. ábra). A beérkezett adatok alapján kirajzolódik, hogy a legtöbb látogatás alkalmával a kitöltők többsége kevés pénzt fordít egy érintett országban történő tartózkodásra. Ha viszont fordítanak legtöbbit utazásra, valamint étkezésre költenek.

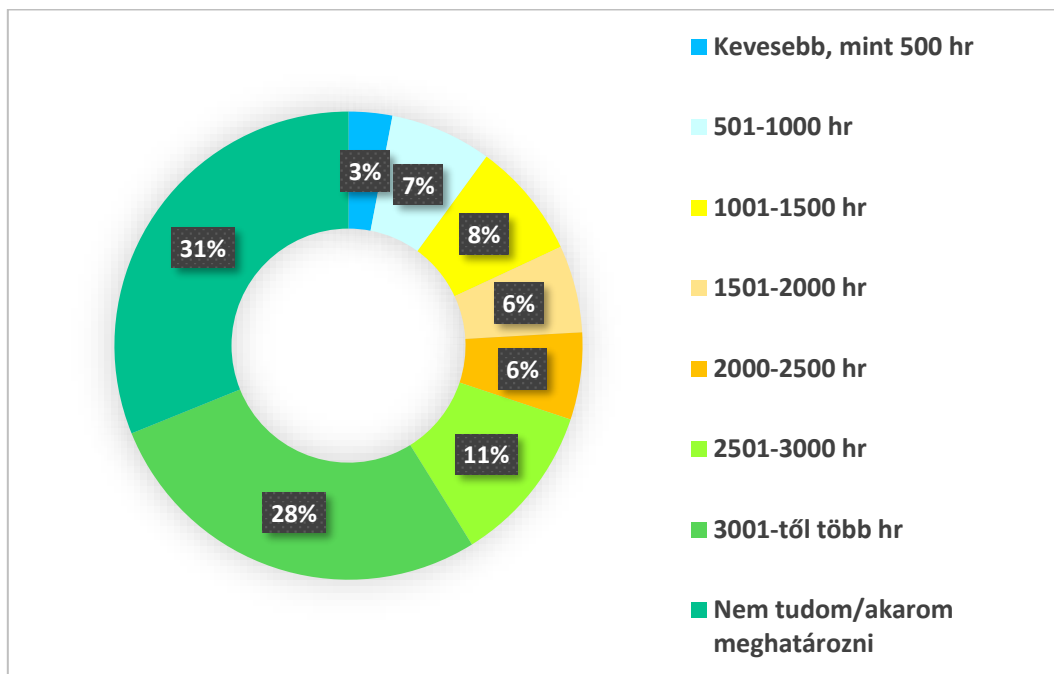

18. ábra. Utazásra, szállásra, étkezésre, programokra kiadott költségek a háború alatt végzett utazások során (1fő/nap/hr)

Forrás: Saját szerkesztés

A háború kitörése előtti 5 éves időszakban végzett turisztikai utazásoknál pedig arra kértük a kitöltőinket, hogy egy 1 főre jutó napi összeget határozzanak meg, ami tartalmazza a szállásra, étkezésre, utazásra, programokra kiadott költségeket. Ezen kérdéseinkre már valamivel nyitottabbak voltak, de ebben az esetben is 31% nem tudta/akarta meghatározni az összeget. Többség (28%) 3001 hr-től többet, 11% 2501-3000 hr, 8 % 1001-1500 hr, 7% 501-1000 hr között költött (19. ábra).

A két vizsgált időszak alatt tehát elmondható, hogy az orosz-ukrán háború kitörése előtt az adatközlők jóval nagyobb mértékben költöttek pénzt még szállásra, étkezésre, utazásra, programokra egy adott ország meglátogatásánál, hiszen azon utazások alkalmával az emberek fő célja még a valamilyen formájú kikapcsolódás volt, amely több pénzbéli ráfordítási költségekkel járt.

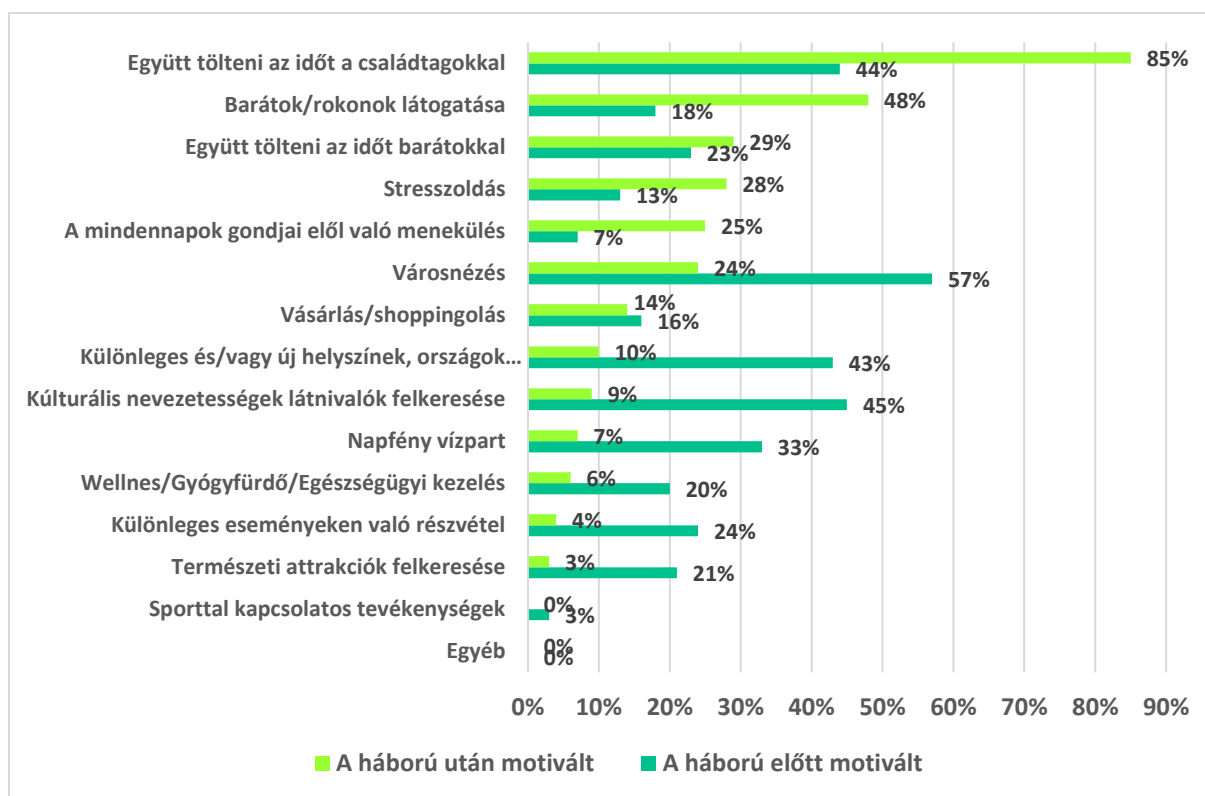

19. ábra. Általában mennyi pénzt költött turisztikai jellegű utazására és szolgáltatásokra a háború előtti 5 éves időszakban (1 fő/nap/hr)?

Forrás: Saját szerkesztés

Külön kérdésekben kitértünk többek között arra is, hogy a kitöltőnek melyek voltak a fő utazási indítékai az elmúlt években. A válaszok szignifikáns eltéréseket mutattak a két vizsgált időszakban. A háború előtt a válaszadók többsége az olyan indítékok miatt utazott el egy adott országba, amelyek főként a szabadidőeltöltéssel voltak összeköthetők. 57% városnézés, 45%-ot a kulturális nevezetességek/látnivalók felkeresése, 43% a különleges és/vagy új helyszínek megismerése/felfedezése, 44%-ot pedig a családdal való közös időeltöltés motivált.

A háború hatására a szabadidőeltöltési indítékokat felváltotta a családtagok/barátok/rokonok látogatása iránti indíttatás. A válaszok jól mutatták, hogy a családok együtt szeretnének tölteni minél több időt, hiszen 85%-választotta, hogy a külföldi tartózkodása során ez a fő indok, 48% barátok/rokonok látogatása, 29% barátaival szeretne időt tölteni, valamint magas arányban jelölték még, hogy fő indítékuk a stresszoldás (28%) és a mindennapok gondjai elől való menekülés (25%) (20. ábra).

20. ábra. Melyek voltak a fő utazási indítékai a háború előtti 5 évben és a háború kitörése utáni időszakban?

Forrás: Saját szerkesztés

Feltettük azt a kérdést is, hogy voltak-e olyan utazások, amelyek során igazi turistának érezték magukat az adott országban a háborús időszakban végzett utazások során? 31% felelt igennel, 37% válaszolt úgy, hogy talán volt ilyen tapasztalata és 32% válaszolt nemmel. Ezen adatok a családok jelenlegi helyzetét tekintve, illetve turisztikai szempontból vizsgálva, nem mondható rossz aránynak.

Végezetül azt a kérdést intéztük válaszadóinkhoz, ha az elmúlt 2 évben nem lett volna háború Ukrajnában és szerettük nem kényszerült volna külföldön maradni, akkor is utaztak volna annyit külföldre és végeztek volna annyi turisztikai tevékenységet külföldön? Az utazás szempontjából 43% az „igen” -nel válaszolt, vagyis ugyan annyit utaztak volna külföldre, 28% a „talán” -t választotta, 29% pedig biztosan nem utazott volna. A turisztikai tevékenység végzésére pedig 32% válaszolt „igen” -nel, vagyis végzett volna ilyen tevékenységet külföldön, 36% „talán” -nal és 32% pedig „nem” -mel válaszolt.

KÖVETKEZTETÉSEK

Munkám során egy nem mindennapi jelenséget vizsgáltam, melyet a kutatás elkezdése előtt: családegyesítő utazásnak neveztünk el. Ezt a jelenséget az orosz-ukrán háború idézte elő, melynek következtében óriási mértékű menekülőáradat indult el Ukrajna egész területéről külföldre és Ukrajna nyugati megyéibe. A háború következtében rengeteg férfi is elhagyta az országot, félve a katonai behívásoktól. Nagyon sok család szétszakadt, azonban ennek következtében az itthon maradt hozzátartozók, utazásokat kezdtek végezni, melynek fő motivációja a családtagok/barátok/rokonok látogatása volt. Munkám során éppen ezen célközönséget, azok utazási szokásainak változását próbáltam felmérni a háború hatására a Gorondi-, Nagylucskai-, Munkácsi kistérségekben.

Elmondható, hogy a *legtöbb adatközlő rendelkezik külföldön rekedt hozzátartozóval, akik nem meglepő módon férfiak, így a látogatásokat végzők főleg nők, gyerekek, esetleg nagyszülők.* Az adatközlők igyekeznek minél gyakrabban látogatást tenni és évente akár többször is elutaznak külföldön rekedt hozzátartozójukhoz. Fő motivációjuk, hogy újra egyesüljön a család, még abban az esetben is, ha mindössze néhány napot tudnak közösen eltölteni az adott országban. Már ebben is megmutatkozik, hogy az utazások terén számos dolog megváltozott a háború előtti időszakhoz képest. *Az utazások gyakorisága jelentősen megnőtt, míg a tartózkodási időtartam lecsökkent.* Megfigyelhető volt ugyanis, hogy az orosz-ukrán háború előtt az adatközlők többsége nagyon ritkán, esetleg évente egyszer végzett turisztikai jellegű utazást, azonban ezen időszakban a legtöbben 1 hetet, vagy 3-5 napot is eltöltöttek a meglátogatott országban. Az utazások során legfőképp az új helyszínek/látnivalók megismerése, vagy a családdal való közös időeltöltés volt a fő indíttatásuk.

Az adatközlők válaszai alapján elmondható továbbá, hogy a *belföldi utazások lecsökkentek a háború hatására és az egyének inkább a külföldi országokat keresik fel,* hiszen azok jóval biztonságosabbak Ukrajna belső megyéinél. Azonban míg a háború kitörése előtt az adatközlők jellemzően a népszerű turisztikai desztinációkat is szívesen látogattak, addig a háború bekövetkezte után *az érintettek leginkább Ukrajna szomszédos országaiba (főleg Magyarországra) utaztak.* Ez a jelenség nem véletlen, hiszen a legtöbb hozzátartozó, családtag, rokon, barát, ezen országokba menekültek a háború viszontagságai elől, akiket – mint már korábban említettem –, az itthon maradtak rendszeresen látogatnak.

Az országok közeli elhelyezkedése miatt, *a látogatók főleg a közúti és vasúti közlekedési eszközökkel végzik utazásaikat,* melyekkel gyorsan eljuthatnak közeli célállomásaikra szeretteikhez. *A repülőgépek használata* emiatt ezen célközönségen belül a *korábbi évekhez képest háttérbe szorult.*

A családtagjaikat/barátaikat/ismerőseiket látogatók általában *jóval kevesebb összeget fordítanak egy adott országban történő tartózkodásra*. Jelentősen kevesebbet, mint a háború előtt. Ennek okaként két lényeges változást emelhetünk ki. Az első, hogy *a kereskedelmi szállások helyett, ma már legfőképpen barátok/rokonok/ismerősök házában szállnak meg*, vagy esetleg egy második otthonban az adott országban, ahol egyrészt a családok nyugodt körülmények között tölthetik együtt idejüket, másrészt nem kell fizetniük szállásukért sem, így ez anyagi szempontból is kedvező számukra. A második alapvető fordulópont volt továbbá, hogy a látogatók ma már *kevesebb pénzt fordítanak étkezési lehetőségekre*, ugyanis általában bevásárolnak egy supermarketben és közösen főznek, vagy visznek magukkal élelmet, míg a háború előtt ezzel szemben azt a tendenciát figyelhettük meg, hogy legnagyobb arányban a kereskedelmi szálláshelyeken étkeztek, ahol vélhetően több pénzt kellett fordítaniuk az étkezésekre.

A látogatások alkalmával a családtagok nem hagytak fel a szabadidőeltöltési/ turisztikai tevékenységek végzésével. Legfőképpen az olcsóbb szabadidős programokat preferálják. Közös élményszerzések gyanánt vesznek részt: városnézéseken, vásárlásokon/shoppingolásokon, látogatnak el moziba, állatkertekbe, várakba, kastélyokba, valamint múzeumokat is sokan felkeresnek kikapcsolódás gyanánt.

Végző konklúzióként tehát elmondhatjuk, hogy az utazási szokások, indíttatások lényegesen átalakultak a háborús időszakban. A jelenlegi utazások legfőbb célja, hogy a családok újra egyesüljenek, még ha csak rövid időre is. Ezért is vélünk felfedezni hasonlóságokat a VFR turizmus és a családdegysítő utazások között, hiszen mindkét cselekvést a hozzátartozók látogatása jellemez.

A kutatás eredményeit alapul véve a következő megfogalmazást hoztuk létre:

Családdegysítő turizmus/utazás – *lakóhelyüket ideiglenesen elhagyó, többnyire nők és gyerekek által végzett külföldi utazás, amely során az egyének fő motivációja a kényszerű helyzet miatt (jelen esetben az orosz-ukrán háború) és a személyi biztonság megvédése érdekében külföldön tartózkodó családtagok/rokonok/barátok periodikus (hetente, havonta) látogatása, melynek során a meglátogatott országban kisebb-nagyobb mértékben igénybe vesznek turisztikai (szállás, étkezés, szabadidős programok) szolgáltatásokat is.*

IRODALOMJEGYZÉK

1. Ambrus J. – Iványi K. – Robák F. (2018): Protokoll. In: Bábai I. (szerk): Diplomáciai Lexikon, Éghajlat Könyvkiadó KFT. Alföldi Nyomda Zrt. Budapest, pp. 579–637.
2. Backer E. (2011): VFR travel: It is underestimated. Tourism Management. School of Business, University of Ballarat. PO Box 663, Ballarat, Vic. 3353. Australia, pp. 74–79.
3. Berghauer S. (2012): Kárpátalja turizmusa. Főiskolai jegyzet. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék, Beregszász, p. 115.
4. Boyne S. – Carswell F. – Hall D. (2002): Reconceptualising VFR tourism. Friends, relatives, and migration in a domestic context. In: Hall, M.–Williams, A. (eds.): Tourism and migration. New relationships between production and consumption. GeoJournal Library 65. Springer, Dordrecht, pp. 241–256.
5. Bozhko L. D. – Kisliuk K. V. [Божко Л. Д. – Кислюк К. В.] (2022): Меморіальний туризм як складова меморіальної культури [Emlékturizmus, mint az emlékkultúra összetevője] In: Культура України, випуск 78. Харківська державна академія культури, Харків, pp: 7–19.
6. Csernicskó I. – Híres K. – Karmacs Z. – Márku A. – Máté R. – Tóth E. (2021): A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Termini egyesület. Törökbálint, p. 160.
7. Dávid L. – Baros Z. (2006): A globális klímaváltozás hatása a turizmusra. Gazdálkodás, 50. évf. 15. sz. pp. 82–91.
8. Dwyer L. – Seetaram N. – Forsyth P –King B. (2014): Is the Migration-Tourism Relationship only about VFR? Annals of Tourism Research, 46(3), 130–143.
9. Ernest, I. – Péter, E. – Keller K. – Tóth-Kaszás, N. (2018): Biztonsági kérdések a turizmusban, egy határ menti térség példáján keresztül. Turizmus Bulletin. 18(2). pp. 38–45.
10. Gifló C. (2017): Sötét Turizmus. In: Kényszermunkatáborok és a Thanaturizmus. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet. pp. 21–23.
11. Gyuricza L. (2017): A turizmus és biztonság kérdése a Krím félsziget annektálása kapcsán. In: Kiglics N. (szerk.): II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia. Tanulmánykötet Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, pp. 140–149.
12. Hu B. – Morrison A. M. (2002): Tripography: Can destination use patterns enhance understanding of the VFR market? Journal of Vacation Marketing, 8(3), pp. 201–220.
13. Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатське обласне управління статистики), 2003: Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Ужгород, p. 84.

14. Kemény J. (2022): Orosz-Ukrán háború kezdeti megfigyelések. Honvédségi szemle: A Magyar Honvédség központi folyóirata, 150 (5), pp. 14–33.
15. Kiss M. (2020): A Szabad Francia Erők a második világháborúban. Az ellenállás megszervezése. In: Skorka R. – Bíró L. – Marti T. – Vámos P. (szerk): Világ történet, Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézetének Folyóirata, 10. (42) évfolyam, pp. 496–499.
16. Kovács J. (2021): A turisztikai magatartás változása a COVID-19 járvány hatására Kárpátalja lakossága körében. Szakdolgozat. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék, Beregszász, p. 67.
17. MacEachern M. – Yun D. – MacDonald R. – Hennessey S. (2016): Characteristics of the Visiting Friends and Relatives Markets in Prince Edward Island: A Longitudinal approach. Travel and Tourism Research Association: Advancing Tourism Research Globally, University of Massachusetts Amherst, pp. 195–201.
18. Marton Zs. – Keller K. – Birkner Z. (2018): A turizmusbiztonság hatása a desztináció imázsra. In: Józsa L. – Korcsmáros E. – Seres H. E. (szerk.): A hatékony marketing. EMOK 2018 Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakötet, pp. 312–327.
19. Meis S. – Joyal S. – Trites A. (1995): The U.S. Repeat and VFR visitor to Canada: Come Again, Eh!, Journal of tourism studies, vol. 6, no. 1, James Cook University, Townsville, pp. 27–37.
20. Mester A. – Popovics B. (2021): Munkács és környéke. In: Tarpai J. (szerk.): Kárpátalja magyar szemmel. Útikönyv. Shark Kft, Beregszász-Ungvár, pp. 173–226.
21. Michalkó, G. (2016): Turizmológia [Digitális kiadás.] Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 266.
22. Michalkó G. – Kulcsár N. – Balizs D. – Nagy J. (2014): A belföldi VFR-turisták magatartásának sajátosságai Magyarországon. Különös tekintettel a szabadidős tevékenységek földrajzi vonatkozásaira. Turizmus Bulletin XVI. évfolyam 3–4. szám, Piac és országtanulmány, p. 14.
23. Michalkó G. – Rátz T. (2013): Rejtett dimenziók a Kárpát-medence turizmusában. In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.): Kárpátmedence: társadalom, gazdaság. Bocskai István Gimnázium Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza, Szerencs, pp. 463–476.
24. Molnár J. – Fodor Gy. – Berghauer S. – Bacsó R. – Pataki G. – Hidi L. – Gál I. – Kész G. – Virág L. (2014): Egán Ede-terv – A kárpátaljai magyarság stratégiai gazdaságfejlesztési terve. Beregszász, p. 65.
25. Molnár J. – Molnár D. I. (2005): Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. In: Gönczy S. (szerk). Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. ПоліПринт, Ungvár, p. 115.

26. Molnár D. I (2021): Kárpátalja lakosságának területi eloszlása az újonnan kialakított közigazgatási rendszer tükrében. In: Molnár D. E – Molnár F (szerk): Társadalomtudományi Tanulmányok. Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont tanulmánykötete. Bergszász – Ungvár, pp. 237–239.
27. Murray N. (2009): Gazdasági válságok okaik és gyógymódjuk. Mises Institut Ellenpropaganda p. 52.
28. Müri F. - Sägesser, A. (2003): Is VFR an independent target group? The case of Switzerland. *Tourism Review*, vol. 58, no. 4, Institut de Recherches Touristiques de l'Université de Berne, Berne, pp. 28–33.
29. Noordewier, T. (2001): 2001 National survey of the Vermont visitor: an examination of the friends and relatives (VFR) traveller, University of Vermont, Vermont (available on the internet: http://www.uvm.edu/~snrvtdc/publications/visiting_friends_relatives.pdf)
30. Oleksandr H. – Oleksandr M. (2019): Ukrajna 2010-2014 között. A méltóság forradalma. In (szerk): Ukrajna Története standard szint. Tankönyv, Harkiv, pp. 232–241.
31. Oleksandr H. – Oleksandr M. (2017): Amerikai Egyesült Államok. Európa és Amerika Államai a forradalmak és a nemzeti egyesülés időszakában. In: (szerk): Világtörténelem. Tankönyv. Csernyivci, pp. 98–109.
32. Padányi J. – Tomolya J. (2017): Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan 1. rész. [Digitális kiadás.], pp. 63–83.
33. Palanca A. (2012): Mi is az a katasztrófaturizmus? In: Balázs J. (szerk.): *Korunk*, III. évf, XXIII/2. *Korunk Baráti Társaság*, ALUTUS, Csíkszereda, pp. 22–30.
34. Péter E. (2022): A szabadidőeltöltési szokások alakulása, otthoni alternatívái, a beszűkült mozgástér okozta kihívások és lehetőségek. In: Michalkó G. – Német J. – Birkner Z. (szerk): *Turizmusbiztonság, járvány, geopolitika*, Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft. Pátria Nyomda Zrt. Budapest, pp. 129 –138.
35. Piekarz M. (2007): *Hot War Tourism: The Live Battlefield and the Ultimate Adventure Holiday*. Chapter 12. pp. 153–170 (pdf letöltés ideje 2023.11.17)
36. Ritecz Gy. (2018): A terrorizmus hatása a turizmusra. In: Steib N. (szerk): *Rendőrségi tanulmányok*. A Rendőrség Tudományos Tanácsának Folyóirata, 1. (4.) évfolyam. Rendőrség Tudományos Tanácsa pp. 3–61.
37. Sass, E. (2020): The Impact of Eastern Ukrainian Armed Conflict on Tourism in Ukraine. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 30(2spl), Orade, pp. 880–888.
38. Sass E. – Berghauer S. – Tóth A. – Linc A. 2023: A Covid-19 hatása a magyar idegenforgalmi vállalkozók turisztikai tevékenységére Kárpátalján, *Tér és Társadalom*, 37(3), p. 176–201. doi: 10.17649/TET.37.3.3464.
39. Schänzel, H.A. – Yeoman, I. (2015): Trends in family tourism, *Journal of Tourism Futures*, Vol. 1 No. 2, pp. 141-147.

40. Smith M. – Sulyok J. – Jancsik A. – Puczkó L – Kiss K. – Sziva I. – Papp-Váry Á. F. – Michalkó G. (2018): Nomen est omen – Tourist image of the Balkans. Hungarian Geographical Bulletin. Vol 67, no. 2. Research Centre for Astronomy and Earth Sciences, Hungarian Academy of Sciences, pp. 173–188.
41. Song Agócs R. (2022): A kínai VFR turizmus Budapesten: vendégek és házigazdák. In (szerk): *Turizmus Buletin* XXII. évfolyam 3. szám. pp. 12–22.
42. Törő L. (2015): A délszláv háború történelmi okai, eseményei és következményei. In: Hadtudományi Szemle. Társadalomtudomány. VIII. évfolyam 1. szám, pp. 270 –282.
43. Váradi M. M. – Doris W. W. – Filep B. – Gábrity M. I. (2013): Bevezető: utak és úton lévők. 27. (2) évfolyam. Tér és Társadalom pp. 3-34. doi: 10.17649/TET.37.3.3464.

Internetes források:

44. http://www.vmtt.org.rs/mtn2011/519_529_Muhi_A.pdf, Muhi B. A turizmus és a környezet kölcsönhatásai pp. 519-529 (letöltés dátuma 2023.01.08)
45. https://www.netfolio.hu/befektetesi_tippek/valsagtortenelem, netfolio.hu 2009: Válságtörténelem. (letöltés dátuma 2024.03.25).
46. <https://turizmus.com/utazas-kozlekedes/a-foldrenges-nem-csokkentette-a-torokorszagi-utazasok-nepszeruseget-1185298>, Pintér T. 2023: A földrengés nem csökkentette a törökországi utazások népszerűségét (letöltés dátuma 2024.03.25)
47. <https://www.sterillium.info/hu-hu/stories-hub/the-history-of-pandemics>, Ralp H. – Henrik E. A pestistől a COVID-19-ig. Bepillantás a járványok és pandémiák történelmébe. (letöltés dátuma 2022.01.11.)
48. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.5>, UNWTO (2020): World Tourism Barometer and Statistical Annex, Vol. 18, Issue 5 August/September 2020, Madrid, Spain. p 36 (letöltés dátuma 2023.03.21).
49. <https://www.youngpioneertours.com/what-is-war-tourism/>, Gareth J. War Tourism. The good, the bad and the ugly in 2024. (letöltés ideje 2024.11.12)
50. <https://emergingcivilwar.com/2019/09/23/civil-war-echoes-thomas-cook/>, Chris K. (2019): Civil War Echoes: Thomas Cook (letöltés ideje 2023.11.12)
51. <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9781501715877/war-tourism/#bookTabs=1>, Bertram M. (2018): War Tourism. Second World War France from Defeat and Occupation to Creation of Heritage) (letöltés ideje 2023.11.12)
52. https://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/boroslajos.pdf, Boros L. 2002. Válságok a turizmusban. (letöltés ideje 2023.12.16).
53. <https://karpataljalap.net/2019/12/08/who-ukrajna-az-otodik-vilagon-kanyaro-elofordulasat-tekintve>, Kárpátaljalap.net (2019) WHO: Ukrajna az ötödik a világon a kanyaró előfordulását tekintve (letöltés dátuma 2023.02.14)

54. <https://www.radiosvoboda.org/a/vnytrishniy-turyzm-v-ukraini-covid19/30726545.html>, Jevgenyij S. [Євген С.] (2020): Внутрішній туризм в Україні – на підйомі через COVID-19. Чи надовго? [A COVID-19 miatt növekszik a belföldi turizmus Ukrajnában. Hosszú ideje?] (letöltés dátuma 2023.02.26)
55. <https://hu.adat.one/ukran-menekultek-szamaeuropaban?fbclid=IwAR2AIQIEUFXYWRYlZlpIelygwiMLa6mxXtG1AkIgFFy8g43mnvQlPWrfk8#b>, Adat.ua. (2024): Ukrán menekültek száma Európában (letöltés dátuma 2024.01.24)
56. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/>, Európai Tanács Európai Unió Tanácsa (2022): Menekültek beáramlása Ukrajnából (letöltés dátuma 2023.03.01)
57. <https://life.karpat.in.ua/?p=133150&lang=hu>, Kárpát.in.ua (2023): Módosították a katonai nyilvántartásba vétel eljárását (letöltés dátuma 2023.03.16)
58. <https://www.travelweekly-asia.com/Travel-News/Travel-Trends/Why-VFR-is-the-sleeping-giant-of-tourism>, Travel Weekly Asia (2023): Why VFR is the sleeping giant of tourism (letöltés dátuma 2023.11.13)
59. <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/world/20200624STO81906/a-migracio-lehetseges-okai>, Európai Parlament (2020): A migráció lehetséges okai. (letöltés dátuma 2023. 11.16)
60. <https://www.velykoluchkivska-sr.gov.ua/pro-sth/zahalna-informatsiia-prosth.html>, Великолучківська територіальна громада. Загальна інформація про Тг. [A nagylucskai kistérség. Általános információk a kistérségről] (letöltés dátuma 2023.11.26)
61. <https://decentralization.gov.ua/newgromada/3855>, Горондівська територіальна громада. [Gorondi kistérség] (letöltés dátuma 2023. 12. 06)
62. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Beregkisalm%C3%A1s>, Wikipédia. A szabad enciklopédia (2022): Beregisalmás (letöltés dátuma 2023.11.26)
63. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%96_%D0%9B%D1%83%D1%87%D0%BA%D0%B8, Wikipédia. A szabad enciklopédia [Вікіпедія. Вільна Енциклопедія] (2023): Nagylucska [Великолучка] (letöltés dátuma 2023.12.16)